

אחדות

XXVI. ÉVFOLYAM, 88. SZÁM • 2016. SZEPTEMBER • 500 Ft
5776. ELUL • אלול תשע"ו • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

40 ÉVES CSODA: A REBBE ÉS AZ ENTEBBEI TÚSZMENTÉS

SPORT, OLIMPIA ÉS A ZSIDÓK

EGY ELVESZETT RABBIGENERÁCIÓ NYOMÁBAN

KEDVES OLVASÓ!

Sokszor csak úgy elsétálunk a mindennapos, kis csodák mellett. A „de jó, hogy megkerült”, a „pont elértük” és a „mégis sikerült”-féle csodák mellett. Vagy a sors, a szerencse számlájára írjuk, és nem is vesszük csodaszámba őket, pedig mi mások lehetnének a „senki nem sérült meg”-ek, a „minden a tervek szerint alakult”-ak, vagy a „de jó, hogy nem jött szembe senki”-k, ha nem az Örökkévaló kegyelméből bekövetkezett csodák?

Az élet tele van apró, hálát nem váró, figyelmet nem követelő csodával. Hányszor vesszük például észre testünk működésének csodáit? A kislábujjunktól például szinte csak akkor veszünk tudomást, ha épp belerúgunk vele a küszöbbe. Egy gyermek fogantatása, kifejlődése, születése is maga a csoda: ahogy mintegy varázsütésre működésbe kezd az aprócska test ezernyi apró része.

Míg szeptemberi számunkba válogattam a témákat, észre sem vettem, hogy ennek a lapszámnak a rendezőelve nem más, mint a csoda. A látszólag önálló történeteket összeköti az Örökkévaló szüntelen figyelmének szikrája, amellyel sokszor észrevétlenül irányítja erre vagy arra a dolgok menetét. Hajlamosak vagyunk a sikert – saját képességeink mellett – valami szerencsés véletlennek tekinteni és megfélemedezünk arról a nagy, varázslatosan működő tervről, melynek mind részesei vagyunk.

Ahogy a Rebbe rávilágított számtalan kommentárjában: az entebbei túszmentés csodálatosan gördülékenyen ment, szinte látni az Örökkévaló óvó kezét az akció részletei felett. Ebben a hónapban több írásunk is foglalkozik olyan közösségekkel, melyeknek léte, fennmaradása maga a csoda: a megújulás csodáját ünnepelhetjük a varsói gettó helyén magasodó múzeumban éppúgy, mint a 130 esztendőes Vasvári Pál utcai zsinagógában. És mi más lenne, ha nem csoda, hogy a gyöngének, gyávának tartott zsidó nép sportsikert halmoz sportsikerre? Az pedig, hogy Azerbajdzsánban szintisztán zsidó települést találunk, a hegyi zsidók virágzó kultúrájával, hát ez igazán csodaszámba megy!

Lassan átlépünk Elul hónapba, közelednek az őszi ünnepek: a megújulás, a megbocsátás, a számvetés súlyos, de csodálatos időszaka. Álljunk meg egy pillanatra, és figyeljünk: hagyjuk, hogy életünk kisebb-nagyobb csodái kibontakozzanak a szemünk előtt!

Ha csodálatosnak találta írásainkat, és szeretne még több zsidó témáról olvasni, csatlakozzon előfizetőink táborához! Rendelje meg az Egységet 2017-re a mellékelt megrendelőszelvényen vagy a www.fizetes.zsido.com oldalon, és a 2016-ban megjelenő további három lapszámot ingyen postázzuk önnek. További információért hívja a **06 1 2680183**-as telefonszámot.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

BORÍTÓ

C-130 Hercules gép áll 1994-ben a régi terminál előtt Entebbében

Fotó: SRA Andy Dunaway

egység MAGAZIN

Kiadja a Chabad Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Bárucl rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
Fuchs Jehosua, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Dallos Katalin

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

40 ÉVES CSODA
„Amikor mindenki az entebbei mentőakció csodálatával volt elfoglalva, a Rebbe eget és földet megmozgatott, hogy felrázza a zsidókat, imádkozzanak, daloljanak és dicsőítsék Istent, amiért ilyen nagy és nyílt csodát tett a népével.”

10. oldal

EGY ELVESZETT RABBIGENERÁCIÓ NYOMÁBAN

„A deportálások alól már a rabbik sem voltak kivételek: gyakorlatilag egy egész rabbi-generáció pusztult el, tanítványaikkal, az »új Napokkal« együtt. »3500 rabbit, rabbihelyettest, ennél is több metszőt, hitoktatót és egyéb funkcionáriust sirat az ortodoxia«”

SMÚZ

- 21 A szerkesztő levele
Mindennapi csodák
- 41 Hírek

REBBE

- 51 Egy gyufa Entebbében

HOHMECOLÓ

- 61 Az Entebbe hadművelet:
Korunk hatalmas csodája
- 81 Aki megtért Entebbében

JIDDISKÁJT

- 101 Egy elveszett rabbi-generáció nyomában
Ortodox rabbiavatások
Magyarországon 1945–1989-ig

KILE

- 141 Európa-díjas lengyel-zsidó együttélés
Varsói múzeumszemle

5. oldal

18. oldal

SPORT, OLIMPIA ÉS A ZSIDÓK
„Az olimpiák történetében a zsidó származásúak már az első nyári játékoktól kezdve sikert sikerre halmoztak. 1896 és 2004 között nem kevesebb, mint 45 olimpiai aranyéremmel gazdagították a magyar sporttörténelmet.”

- 171 Összefogás
egy délután alatt
Nyomorból kimenekített
gyerekeket támogat a CEDEK
- 181 Sport, olimpia és a zsidók
- 221 130 éves a Budapesti Talmud
Egylet épülete
A Sász Chevra – Vasvári Pál
utcai zsinagóga története
- 251 Qirmizi Qesebe
A Kaukázus Jeruzsálemé

MISPÓHE

- 291 A gyógyító cödáká – mese
- 301 A kaukázusi zsidók konyhája

ÉCESZGÉBER

- 321 „Nem a gazdagság és
a katonai fölény adja erőnket”
Izrael, Ben Gurion és a vallás
Köves Szmó rabbi írása

- 341 Rejtvény

„MI NEM TRUMP VAGY CLINTON, HANEM A ZSIDÓK OLDALÁN ÁLLUNK”

Tóratanulás, tfilinrakás, kóser ételek – ez volt a Chábád mozgalom kínálata az amerikai Republikánus Párt kongresszusán. A közel 50 ezer résztvevő közül legalább ezren zsidók voltak.

A clevelandi Chábád központ nagy erőket mozgósított, és kibéreltek egy nagyméretű termet a kongresszus közelében. Itt lehetett kóser reggelihez, ebédhez és vacsorához jutni. A helyi lubavicsi küldött, Yossi Friedmann rabbi számolt be az előkészületekről: „Ez a kongresszus egy rendkívül fontos esemény, melyre nagyon sok zsidó érkezik. Lesz ima, tóratanulás, kóser ételek, mindenki megtalálja majd, amit keres... Sok jesivabócher érkezett a segítségünkre, ők majd a tfilinrakásban segídeknek. Természetesen pártállástól függetlenül, hiszen nekünk minden zsidó fontos, függetlenül attól, hogy kire voksol. Semlegesek vagyunk, nem foglalunk állást, mi a zsidók oldalán állunk.”

Az Egyesült Államok zsidóságáról és az elnökválasztásról bővebben következő számunkban olvashat majd.

EGYKORI KGB FŐNÖK: WALLENBERGET KIVÉGEZTÉK

A második világháború vége óta rejtély, hogy mi lett a sorsa Raoul Wallenbergnek, akit 1944 nyarán a svéd külügyminisztérium Budapestre küldött, hogy segítsen a magyar zsidóknak. A „Feljegyzések egy bőröndből: a KGB első főnökének – halála után 25 évvel megtalált – titkos naplója” című, júniusban megjelent könyv megoldást kínál Wallenberg eltűnésének rejtélyére.

A KGB egykori főnöke, Ivan Szerov most előkeült emlékirataiban állítja, hogy Wallenberget 1947-ben kivégezték, egyenesen Sztálin parancsára, holttestét pedig elhamvasztották.

'57-ben a Szovjetunió illetékesei azt állították, hogy Wallenberg szívrohamban vesztette életét. A Szovjetunió összeomlása után egy svéd-orsz vizsgálatbizottságot alakítottak halála körülményeinek feltárására, ám ez nem derített fényt az eseményekre, viszont azt állította, hogy korabeli iratokat meghamisítottak vagy megsemmisítették.

A naplót Vera Szerova, Ivan Szerov unokája találta meg a falba rejtve, amikor felújította nagypapa dácscsáját.

ÁTADTÁK A MÁDI RABBIHÁZAT

Ünnepélyes keretek között átadták a Csodarabbik Útja elnevezésű, Észak-Magyarország zsidó örökségébe vezető zarándokút első állomását, a Mádi Rabbiházat.

Az eseményen részt vett *Csepreghy Nándor* államtitkár, miniszterhelyettes a Miniszterelnökség részéről és *Köves Szmó*, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség vezető rabbija, akik a mádi zsinagógában mondtak beszédet az átadás kapcsán. A rendezvényt megtisztelte a jelenlétével többek között az utolsó mádi rabbi, *Ehrenreich Eliezer* két fia, *Joel Ehrenreich* és *Naftoli Ehrenreich* rabbi is.

MIKVE, ZSINAGÓGA ÉS KÖZÖSSÉGI KÖZPONT LÉTESÜLT SZIBÉRIÁBAN

A Szibéria délnyugati részén, Moszkvától 2700 km-re fekvő Omszk városában az első zsidó hitközséget 150 évvel ezelőtt az ún. kantonisták alapították, vagyis olyan zsidók akiket cári rendeletre 25 évre besoroztak, hogy végleg elszakítsák népüktől és vallásuktól. Bár a hosszú katonaidő, a háborúk és a rossz körülmények megtizedelték a kantonistákat, a zsidó szellemet nem lehetett kiirtani belőlük: leszerelésük után számos zsinagógát és közösséget alapítottak.

A mostani, három évig tartó építkezés anyagi terheit több mint ezer helyi zsidó lakos vállalta magára. „Az a tény, hogy az egész közösség részt vett a beruházásban, legalább annyira fontos, mint maga a mikve.” – mondta *Áser Krichevsky* rabbi, a város Chábád-központjának igazgatója. „Maga az építkezés egyszerű dolog. Sokkal nehezebb az emberek lelkét megérinteni. Ami a városunkban történik, az a közösség fejlődéséről és növekedéséről tanúskodik”.

A ceremónia során bejelentették, hogy megkezdik a 150 éves zsinagóga teljes körű felújítási munkálatait, és lerakták a zsidó közösségi központ új épületének alapkövét is. Az avatónnepségen részt vett *Berel Lázár*, Oroszország főrabbija.

EGY GYUFA ENTEBBÉBEN

A lubavicsi Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi 1976. augusztus elsején, nem egész egy hónappal az entebbei foglyszabadítás után Slomo Zálmán Jaffe rabbinak írt levelét idézzük. Egy rövid, az előtte álló három gyászhéthez és év 9-hez kapcsolódó, elmélkedő bevezetés után olvashatjuk a következő példázatot, melyhez a néhány héttel korábbi eseményeket használta fel:

„... a világ a különleges és szenzációs eseményeket kedveli, mint például az ugandai Entebbe repülőterén végrehajtott csodás mentőakciót. Az akció tanulsága egyértelmű: a mentőcsoport bármely tagjának egy elővigyázatlan szava, vagy átgondolatlan tette veszélyeztette volna az egész mentőakciót – az Örökkévaló mentsen meg ettől –, beleértve a mentőcsapat tagjait, a foglyokat, valamint az egész zsidó nép jó hírnevét Izraelben és a világ más országaiban egyaránt. A példázat kedvéért éljünk a következő gondolatkísérlettel: tegyük fel, hogy a mentőcsapat egy tagja, figyelmen kívül hagyva a sötétség és a csend megőrzésének szigorú rendeletét, meggyújtott volna egy gyufát, arra hivatkozva, hogy ez magánügy. Ez a kis súlyúnak látszó dolog félelmetes következményekkel járt volna, nemcsak rá és környezetére, hanem azokra nézve is, akik a másik épületben remélték a szabadulásukat, és hatása érezhető lett volna az ENSZ-ben, Washingtonban és a világ minden más részén is.”

A Rebbe ezt követően párhuzamot vont a fenti példa és aközött, hogy milyen messzemenő következményei lehetnek

annak, ha az embernek sikerül megakadályozni, hogy egy másik ember megszegjen egy parancsolatot. Ha valaki a világ másik felén meggyújt egy gyertyát szombaton, akkor annak a világnak ezen a felén is érezhető a hatása: „Hasonló módon, ha az ember megakadályozza, hogy egy zsidó bűnt kövessen el, annak hosszú távú hatásai vannak az illető életére nézve, valamint a családját, a közösségét és az egész zsidóságot tekintve, bárhol is legyenek a világon.” – És ha a rossz ösztön, a *jécer hára* azzal érvelne, hogy Entebbe különleges helyzetet jelentett: foglyul ejtett zsidók kiszabadításának feltétlen szükségességét, és nem lehet általános következtetést levonni belőle, akkor tudnunk kell, hogy „nincs rosszabb *fogva tartó* a rossz ösztönnél”.

A Rebbe fohással fejezi be a levelét: „adja az Örökkévaló, hogy a közelgő három hét (a támuz 17-i böjt és a Tisá böÁv közti gyászidőszak) hamarosan örömmenné váltszon (a Messiás eljövételével), és minden dolog jóra, a jók pedig még jobbra forduljanak!” Végetül engedélyt ad a levél címzettjének arra, hogy naplójában – melyet kiadásra szánt – idézze levelének részleteit.

ESEMÉNYEK:

- 1976. június 27.** Az Air France 139-es járata Tel Aviból Párizsba indul 246 utassal és 12 főnyi legénységgel. Athénban további 58 utas száll fel, köztük 4 gépeltérítő is.
- 12.30:** A négy géprabló eltéríti a repülőt és Líbiába irányítja, ahol leszállnak tankolni. Egy túszt elengednek, aki vetélést szimulált.
- Június 28, 15.15:** A gép megérkezik az ugandai Entebbe reptérre. Itt négy további túszejtővel találkoznak, akiket Uganda elnöke, Idi Amin támogat.
- Június 29:** A túszejtők elkülönítik az izraeli és zsidó származású utasokat a reptéren.
- 15.10:** Idi Amin követeli 40 izraeli börtönben levő palesztin és 13 máshol fogvatartott bűnöző szabadon bocsátását. Amennyiben ez nem valósul meg július 1-ig, elkezdik kivégezni a túszoikat.
- Június 30:** A terroristák kihirdetik a repülő személyzetének és a nem-zsidó utasoknak a szabadon bocsátását. 48 túszt szabadon engednek, viszont Michel Bacos kapitány kijelenti, hogy felelős az utasokért és velük marad. A kapitányhoz csatlakozik a repülőgép személyzete is.
- Július 1:** A további nem-zsidó túszoikat is elengedik. Az izraeli kormány beleegyezik az együttműködésbe és kéri, hogy július 4-re módosítsák a határidőt.
- Július 3. 18.30:** Az izraeli kabinet elfogadja Jekutiél Adam és Dan Somron dandártábornokok mentési tervét.
- 23.00:** Az izraeli csapatokat szállító gép nyitott raktérrel landol Entebbében. Két autó gördül elő: egy fekete Mercedes és egy Land Rover – éppen olyanok, mint Idi Amin autói. Az autók a terminálhoz hajtanak, ahol sikeresen kiszabadítják a túszoikat. A tűzpárbajban Jonatán Netánjáhu és három túszt életét veszti. Egy kórházban ápolt túszt később bosszúból kivégeznek.
- Július 4. 12.40:** Az utolsó izraeli gép is elhagyja Entebbet a 102 kiszabadított tüsszal együtt.

AZ ENTEBBE HADMŰVELET: KORUNK HATALMAS CSODÁJA

Amikor mindenki az entebbei mentőakció csodálatával volt elfoglalva, a Rebbe eget és földet megmozgatott, hogy felrázza a zsidókat, imádkozzanak, daloljanak és dicsőítsék Istent, amiért ilyen nagy és nyílt csodát tett a népével. A Rebbe köszönetet mondott az izraeli hadsereg katonáinak bátorságukért és önfeláldozásukért, és hónapokon keresztül foglalkozott a témával, válaszolt a hozzá fordulóknak minden, az esettel kapcsolatos kérdésére. MÉIR SZEGÁL ÍRÁSA NYOMÁN

TERRORISTÁK AZ AIR FRANCE JÁRATÁN

1976. sziván hó 29-én az Air France Tel-Aviv-Párizs járata 248 utassal felszállt a Ben Gurion repülőtérrel. Ekkor még nem tudták, hogy a fedélzeten két arab és két német terrorista is megbújik az utasok között. Negyed órával az indulás után a merénylők előrántották fegyvereiket, és a pilótát útvonalának megváltoztatására kényszerítették: Líbia érintésével az Izraeltől 3800 km távolságra levő Uganda felé vették az irányt. A géprablás harmadnapján a zsidó és az izraeli utasokat az entebbei repülőtér régi épületébe terelték, a többi utast és a francia személyzetet szabadon bocsátották, ám a legénység szinte kivétel nélkül úgy döntött, osztozik a túsok sorsában.

A különválasztott túsok számára a német merénylő szájából túlságosan is ismerősen hangzottak a szelekció szavai... A zsidóság ismét a bajban egyesült: a világ zsidó közösségeiben imádkoztak a fogvatartottak túléléseért. A merénylők ultimátumot adtak: az izraeli kormánytól mintegy 50 terrorista azonnali szabadon bocsátását, a francia vezetéstől pedig 5 millió dollár váltságdíjat követeltek 94 zsidó és izraeli túsuk, valamint a repülőgép személyzetének velük szolidaritást vállaló 12 tagjának szabadon engedése fejében. Az ultimátum július 4-én, támuz hó 3-án vasárnap egy órakor járt le.

MEGKEZDŐDIK A MENTŐAKCIÓN

A rendelkezésre álló két napban az izraeli kormány tárgyalásokat folytatott a terroristákkal együttműködő

ugandai diktátorral, Idi Amin Dadával, de ezzel párhuzamosan egyedülálló katonai akciót is terveztek. A négy Herkules-gép, fedélzetén válogatott harcosokkal, még a kormány engedélyének kézhez vétele előtt felszállt, – már Etiópia fölött jártak, amikor az izraeli vezetés áldását adta a hadműveletre.

Az akció végül természetfeletti sikerrel járt, és néhány órával a felszállás után a repülőgépek újra földet értek Izraelben.

„HATALMAS CSODÁK, TERMÉSZETFELETTI CSODÁK”

Az eset az egész világon nagy visszhangot keltett, és mint jelentős események kapcsán lenni szokott, sokan fordultak a „770” felé, és várták a Rebbe útmutatását, aki, az eseményt követő hónapokban gyakran méltatta a történetet. Így például egy másfél hónappal később tartott *fárbrengen*en (haszid összejövetelen) a következőket mondta: „Az akcióban részt vevő katonáknak minden bizonnyal része lesz az eljövendő világban, mivel zsidók megmentése érdekében tették kockára az életüket. Olyan érdemeik vannak ezeknek a zsidó harcosoknak, amilyenhez fogható nem találhatunk, nem kértek elismerést, nem kaptak jutalmat... mégis több ezer kilométert utaztak önszántukból, hogy zsidók életét mentse meg.”

A Rebbe az akció sikeressége mögött látta az Örök-kevaló által végrehajtott nyílt csodákat, és nem egyszer kelt ki azok ellen, akik ezt tagadták. „Hatalmas csodák, nyílt csodák! A Szent, áldott legyen, azt a gondolatot

ültette zsidók fejébe, hogy az értelemnek és a logikának minden tekintetben ellentmondó akcióba kezdjenek... az elképesztő siker teljes egészében felülmúlja a képzetet és tökéletesen természetfeletti.” – hangsúlyozta egy másik *fárbrengen* alkalmával. Szép számmal vannak olyanok, akikből a lehetetlennek tűnő vállalkozás csodás sikere a zsidósághoz való közeledést váltotta ki, de sajnos olyanok is akadnak, akik az Örökkévaló helyett egyedül katonáink és felszerelésük erejében és a terv tökéletességében látják a siker okát.

A Rebbe azonban többször is kiemelte, hogy az első pillanattól kezdve az Örökkévaló irányította az eseményeket: onnantól fogva, hogy elhatározták, belevágnak a műveletbe, már maga az ötlet is természetfeletti erőt és képességeket feltételez. A megmentők és a megmentettek elbeszéléseiben egyaránt gyakran szerepel az „éppen akkor” kifejezés: „Éppen abban a pillanatban lépett elő a terrorista, és azonnal megölték” – „éppen egy pillanattal azután, hogy elugrottunk, dobtak egy kézigránátot arra a helyre, ahol korábban álltunk”. A műveletet természetfeletti siker koronázta, melynek eredete az Örökkévaló volt, végrehajtásának eszköze pedig az izraeli katonák.

Miért tartotta a Rebbe olyan kiemelkedően fontosnak, hogy dallal dicsőítsük az Örökkévalót, elismerjük és köszönetet mondjunk az akció csodás sikeréért? A válasz a Talmud Szánhedrin traktátusában található, mely szerint azért vagyunk még mindig a szétszórásban, mert a nép nem énekelt dicsőítő éneket, amikor Szánhérv táborát megölte az angyal, és így a zsidók és Jeruzsálem 2700 évvel ezelőtt megmenekültek Babilónia urának pusztító hadműveletétől. A Rebbe számtalanszor említette, hogy a messiási kor küszöbén állunk, ezért még fontosabbnak tartotta, hogy köszönetet mondjunk a csodákért. „Az utóbbi időben nem történt velünk nagyobb csoda ennél” – jelentette ki.

GYÁSZ AZ ÖRÖMBEN

Az örömben azonban szomorúság és fájdalom is vegyült, hiszen Joni Netánjáhu, az akció tervezője, Izrael Állam jelenlegi miniszterelnökének, Benjámin Netánjáhunak a testvére, életét vesztette a siker kapujában, és három tús is meghalt. „Ha valakinek kőből is van a szíve, akkor is vízként olvad el, ha ezekről az áldozatokról hall.” „Miért volt egyáltalán

szükség erre az egészre? Mi volt az emberrablás célja, ha annak nyomán Isten csodákat mutatott a népének?! De mindezen csodák után négyen végül is hiányoznak a zsidó népből, akik közül mindegyik önmagában ’egész világ’ volt?!”

A Rebbe így felelt a saját kérdéseire: a világot időnként fel kell rázni és meg kell erősíteni a Tóra és a micvák betartásában. Ahogyan a világ országait felrázták az események, megerősítették a határok védelmét és a biztonságot, ugyanúgy kell nekünk lelkünk határait és védelmi rendszerét megerősíteni, vagyis elmélyülni a tóratanulásban és tökéletesíteni a micvák betartását. Az entebbei események kibontakozásakor a Rebbe mezüze-kampánya már lendületbe jött, és a Rebbe arra kérte híveit, hogy a továbbiakban még nagyobb odaadással dolgozzanak rajta. A zsidók biztonsága érdekében a Rebbe nagyon fontosnak tartotta, hogy minden zsidó ház minden egyes ajtónyílásán legyen a háláchának megfelelően felszerelt, kóser mezüze. Több ezer háztartás mezüzeit vizsgálták meg lelkes lubáviczi haszidok, köztük mindenekelőtt azokat, akik érintettek voltak Entebbe ügyében, akár fogvatartottként, akár megmentőként. Azt találták, hogy minden tús esetében volt valami probléma a mezüzékkel: nem voltak jól feltéve, nem voltak kóserek, vagy nem is voltak. A Rebbe arra kérte őket, hogy hirdessék ki a mezüzék átvizsgálásának eredményét, hogy ezzel is arra buzdítsák zsidó testvéreiket, hogy figyeljenek oda erre a fontos micvára.

FELELŐSSÉG ZSIDÓ TESTVÉREINKÉRT

A Rebbe többször beszélt elismeréssel az akcióban résztvevő katonák odaadásáról és áldozatkészségéről. Arról, hogy nem pénzért, nem babérokért, hanem csak is saját, zsidó testvéreik iránt érzett felelősségtudatból kockáztatták az életüket. „Érdemük a lehető legnagyobb, és nincs hozzá fogható” és ha, ahogyan áldott emlékü Bölcseink mondják, egy élet megmentése is komoly jutalmat von maga után, mennyivel inkább igaz ez száz ember életének megmentésére. Szimcha Elberg rabbi szerint a csodára adott egyetlen lehetséges válasz az Örökkévaló dicsőítése. A prágai Máhárál arról írt, hogy a csoda különlegessége nemcsak megtörténtének pillanatában érezhető, hanem kihat a későbbiekre is, ha dicsőítjük Istent, és elismerjük, hogy „Az Örökkévaló örök időkhig uralkodni fog”. A csoda elismerése és a micvakampányok a csodákra adott lehető legtökéletesebb válaszok, és ez vezet minket minden dalok legcsodálatosabbikához, amikor „Az Örökkévaló uralkodni fog örök időkhig”.

Aki megtért Entebbében

A Bné Brákban élő Náchum Dáhán rabbi 26 éves volt az entebbei csoda idején. Két éve élt Izraelben, és a családját indult meglátogatni Franciaországba. DÉNES ANNA ÍRÁSA

„Rettenetesen aggódtam, és az aggodalmam egyre csak növekedett, ahogyan közeledett az utazás napja” – meséli Dáhán, aki attól a pillanattól kezdve félt az utazástól, hogy egy barátjától megkapta a repülőjegyet, és kiderült: nem az izraeli El-Al légitársasággal fog utazni. „Az volt az érzésem, hogy valami nem jó történik majd. Csak azt nem tudtam, mi... Végül a repülőn találtam magam, de egyáltalán nem voltam nyugodt.”

A félig üres gép felszállása közben zajlott, de nem sokkal később kihírdették, hogy két óra múlva leszállnak Athénban, hogy további utasokat szedjenek fel. „Sokféle utas szállt fel a repülőre [Athénban], és leültek az üres helyekre. Néztam őket, és valami szokatlant kerestem, valami természetellenest.

És a szívemben nem szűnt meg az aggodalom.”

Negyed órával a felszállás után Dáhán női sikolyt hallott, majd nem sokkal később megjelent egy italt osztó stewardess, háta mögött egy fegyveres terroristanóval. „A fegyveres ránk ordított, hogy csöndben ülünk, és a földre lökte a stewardess-t – minden, ami a kezében volt, leesett, és szétfolyt a repülőgép padlóján. Pillanatokon belül megjelent még két terrorista a hátam mögötti ülésorokból. Arcuk semmi jót nem jósolt. Rám azonban valamiféle nyugalom telepedett.”

A terroristanó ezután kibiztosított egy kézigránátot arra az esetre, ha valaki meggondolatlan mozdulatot tenne. Kihírdették, hogy megváltozott az útiterv. „Összegyűjtötték az

útleveleket” – folytatta Dáhán. – „Nekem azonban nem volt izraeli személyi igazolványom. Nem volt útlevellem sem, mert ideiglenes tartózkodási engedéllyel voltam Izraelben.”

„Az első pillanattól fogva gyanakodtak rám.” – miután leszálltak Entebbében, és kettéosztották az utasokat, Dáhán csomagjait töviről hegyire átvizsgálták. „Ettől a perctől fogva jöttek az ütlegek. Ki akarták deríteni, ki vagyok pontosan. És a kihallgatások iszonyatos ütlegelekből álltak. Később derült ki, hogy eltörték néhány

bordámat.” – A merénylők egy nála levő fényképalbumból rájöttek, hogy Dáhán szolgált az izraeli hadseregben. Elkülönítették őt a többi túsztól, és folyamatosan verték, abban a reményben, hogy fontos információt szerezhetnek tőle. Amikor rájöttek, hogy nem jutnak vele semmire, ráparancsoltak, hogy magyarázza meg az albumban található képeket. „Amíg ütöttek, és olyan információt akartak belőlem kiszedni,

az Örökkévaló meghallotta az imát, ez vezetett végül oda, ahol ma tartok.”

Amikor az izraeli katonák berontottak a terminálra, Dáhán egy oszlop mögött keresett védelmet. Innen jól látta, ahogyan az egyik merénylőt találat érte, és nem sokkal később mellé zuhant az a fogvatartott, aki a keresztűz áldozatul esett. „Megpróbáltam elállítani a vérzést, de nagyon gyorsan nagyon sok vért vesztem.”

„Sajnos nem ismertem a Chábádot Franciaországban, ezért nem tértem meg hamarabb. A vallásosághoz való visszatérésem lassú és lépésenként előrehaladó folyamat volt. Akkoriban a nagybátyámmal mentem a zsinagógába. Ma már évtizedek óta odafigyelek arra, hogy minden reggel *vátikin*ban [a lehető legkorábban, napfelkeltekor] imádkozzam a zsinagógában, és hála Istennek azóta nem mulasztottam el egyetlen napot sem.”

„Igen jól fizető állásom volt. Amikor azonban megértettem, hogy hol van az igazság, úgy döntöttem, hogy az életemet a Tórának szenteltem. Isten ajándékba adta nekem az életemet, és nem pazarolom el azt mulandó dolgokra. Hosszú évek óta tanulok *kolel*ban [jesiva házas férfiak számára], és elégedettség tölt el, valahányszor a gyermekeimre nézek. Úgy érzem, hogy a zsidó nép egy újabb nemzedékét indítottam el, akik megtartják a Tórát és a micvákat, és meg vagyok elégedve az életemmel.”

A HADMŰVELET RÉSZLETEI

IDŐPONT: 1976. július 4.

HELYSZÍN: Entebbe reptér, Uganda

EREDMÉNY: 106 túszból

102 élve kiszabadul

SZEMBEN ÁLLÓ FELEK:

Izrael

Palesztin Népi Felszabadítási Front;
Forradalmi Sejtek (*német terrrorszervezet*);
Uganda

VEZETŐK:

Dan Somron; Wadie Hadad;
Jekutiél Adam; Wilfried Böse;
Benjamin Peled; Idi Amin
Jonatán Netanjáhu

CSAPATOK:

kb. 100 7 géprabló;
kommandós kb. 100
légi személyzet; ugandai katona
segítők

VESZTESÉGEK:

1 halott és 7 halott
5 sérült katona; géprabló;
3 halott és 45 halott
10 sebesült túszonek ugandai katona

forrás: wikipedia

aminek nem voltam a birtokában, kétségbe voltam esve. De amikor már csak a képekről kellett írnom, azt könnyűnek találtam.”

„A többi fogvatartott között eközben elterjedt, hogy már nem vagyok az élők sorában. Kijelentették, hogy addig nem esznek, és nem alszanak, amíg ki nem visznek közülük.” – A merénylők megmutatták nekik Dáhánt, bár nem maradhatta a többiekkel. A férfi borzalmas

A paksi jesiva a háború után

EGY ELVESZETT RABBIGENERÁCIÓ NYOMÁBAN ORTODOX RABBIAVATÁSOK MAGYARORSZÁGON 1945–1989-IG

Milyen volt az ortodox zsidóság szellemi vezetésének helyzete a Holokauszt követően és a vallásellenes államhatalom kiépülésének első éveiben? Voltak-e ortodox rabbiavatások a Holokauszt után? Tudtak-e a túlélők az utánpótlásról gondoskodni? Írásunkban egy eltűnt generáció nyomába eredünk. OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA

S FÖLKEL A KÖVETKEZŐ NAP...

„Nemzedék megy s nemzedék jön, de a föld fönnáll örökké. S fölkél a nap és lenyugszik a nap, s a helyére siet, ahol fölkél.”¹ A Prédikátor tanítását Bölcséink úgy értelmezik, hogy az Örökkel való gondoskodik a zsidó bölcsék és vezetők hosszú távú utánpótlásáról, hogy „még mielőtt lenyugodna az egyik jámbor ember napja, felkeljen egy másiké”².

A Midrás tíz olyan esetet sorol fel a zsidó történelemből, amikor ez a folyamat szinte láthatóan egy napon ment végbe. Így például, rabbi Jehudá, a Fejedelem azon a napon született, melyen Akiva rabbi meghalt. Így zajlott ez a zsidó nép több évezredes történelme során, bölcsék generációi követték egymást, ám a Holokauszt megszakította ezt a láncolatot.

EGY GENERÁCIÓNYI RABBI ELVESZIK

Mivel a hitközségek hivatalos rabbijai fel voltak mentve a munkaszolgálat alól, ezért 1944-ig nem nagyon

volt érezhető a rabbihiány. Az első komoly veszteséget az ún. Kasztner-vonatok jelentették, melyeken 1944-ben összesen 1684 zsidó vezető és prominens személyiség menekült el, köztük számos nagynevű rabbi is³, például a pesti ortodox rabbinátus vezetője, *Steif Jonatán* rabbi (1877–1958)⁴, és a Vasvári Pál utcai Budapesti Talmud Egylet rabbija, *Herskovics Dávid Élijáhu* rabbi (1890–1984)⁵. Ezek a rabbik elvesztek a magyarországi közösség számára, hiszen nagy részük soha nem tért vissza Magyarországra⁶.

A deportálások alól már a rabbik sem voltak kivételek: gyakorlatilag egy egész rabbigeneráció pusztult el, tanítványaikkal, az „új Napokkal” együtt. „3500 rabbist, rabbihelyettest, ennél is több metszőt, hitoktatót és egyéb funkcionáriust sirat az ortodoxia” – írja Shüek Jenő⁷.

A háború után újjáéledő közösségekben érezhető rabbihiányt fokozta, hogy sokan a túlélők közül sem tértek vissza, vagy rövid időn belül elhagyták Magyarországot.

ÚJJÁÉPÍTÉS IRÁNYÍTÁS NÉLKÜL

A háború után a rabbik működése sokkal fontosabb volt, mint más időkben. Bizonyos szempontból a deportálás alatt megállt az emberek hitélete: nem volt rá mód, hogy kóser legyenek, tfilint rakjanak, stb. A túlélőknek kellett az alapoktól újra kezdeni a vallási életüket is.

Sokan teljesen egyedül maradtak a világban, zűrzavarral a fejükben és a lelükben. Ezeknek az összetört embereknek a későbbi sorsában nagy szerepet játszott, hogy a felszabadulás utáni időben kinek a hatása alá kerültek. Fontos volt, hogy legyen, aki felkarolja és visszavezesse őket a régi, vallásos zsidó életbe, de nagyon nagy hiány volt ezekből a karizmatikus vezetők közül.

„OTT, AHOL NINCSENEK FÉRFIAK, IGYEKEZZ TE LENNI A FÉRFI”

A Magyarországon maradt körülbelül 150 ezer zsidóra alig volt felavatott, *szmichával* rendelkező ortodox rabbi. A vallási vezetők, hozzáfogtak, hogy a lehető leggyorsabban utánpótlásról

gondoskodjanak. Ehhez három út kínálkozott.

1. A jesivarendszer újjáépítése, ahol a következő generációnyi rabbit ki lehetett volna nevelni.

2. Munkába állítani azt a néhány, rabbivizsgával rendelkező embert, aki a háború előtt nem tevékenykedett rabbiként.

3. Szimchát adni olyanoknak, akik fiatalokként jesivában, majd polgári foglalkozás mellett is sokat tanultak⁸ és biztos vallási alaptudással rendelkeztek, csak nem hegyezték ki ezt a tudást arra, hogy tudjanak *sájlék*re, vallási kérdésekre válaszolni. Többségük csak a háború után döntött úgy, hogy magára veszi ezt a feladatot, szem előtt tartva a talmudi tanítást, hogy „Ott, ahol nincsenek férfiak, igyekezz te lenni a férfi”⁹. Ők azok, akik a szokással ellentétben nem huszonévesen, hanem akár 40-50 évesen kaptak *szmichát*.

Am hiába volt nagy a kényszer, nem kaphatott még ekkor sem semmilyen vallási kinevezést tanulatlan, alkalmatlan ember. Így például *Blum Rafael* (1907–2005) kassai rabbi 1945. június 11. keltezésű levelében¹⁰ tiltakozik egy nem megfelelő tudású *sakter* működése ellen, aki „minimális önképzés után kinevezte magát *sakternak*”.

ÉLETMENTŐ MUNKASZOLGÁLAT

Pápán két ortodox közösség volt. A hászid közösség az élén állt mesterm, Grünwald József rabbi (1905–1984). Itt már a deportálás előtt is rabbihiány volt, hiszen őt – egy korábbi hitközségi vita kompromisszumos megoldásaként – nem ismerte el a minisztérium Pápa rabbijának, így munkaszolgálatra kellett mennie. Hiába próbált meg mindent, hogy mentesüljön: 1944. május 12-re Grünwald rabbi megkapta a behívóját.

Később visszaemlékezésében leírta, hogy ez mentette meg az életét, hiszen „aki ott maradt a városban, azt ... két és fél hónap múlva deportálták Auschwitzba és meghalt”³². Ez a sors várt Grünwald rabbi feleségére és tíz gyermekükre is.

A pápai jesiva volt az utolsó Magyarországon, ami egészen a náci megszállásig működött, annak ellenére, hogy a Belügyminisztérium már korábban betiltotta ezeket az intézményeket.³³ (Áldott emlékü édesapám, Oberlander Áron [1927–2010] is a pápai jesivában tanult egy évet, egészen 1944. március 19-ig. Akkor Budapestre menekült és ott bujkált hamis papírokkal a háború végéig.) Grünwald rabbi mielőtt elindult volna munkaszolgálatra, utasítást adott a tanulás folytatására, így egészen a deportálásig működött – még ha „őrlángon” is – a jesiva³⁴.

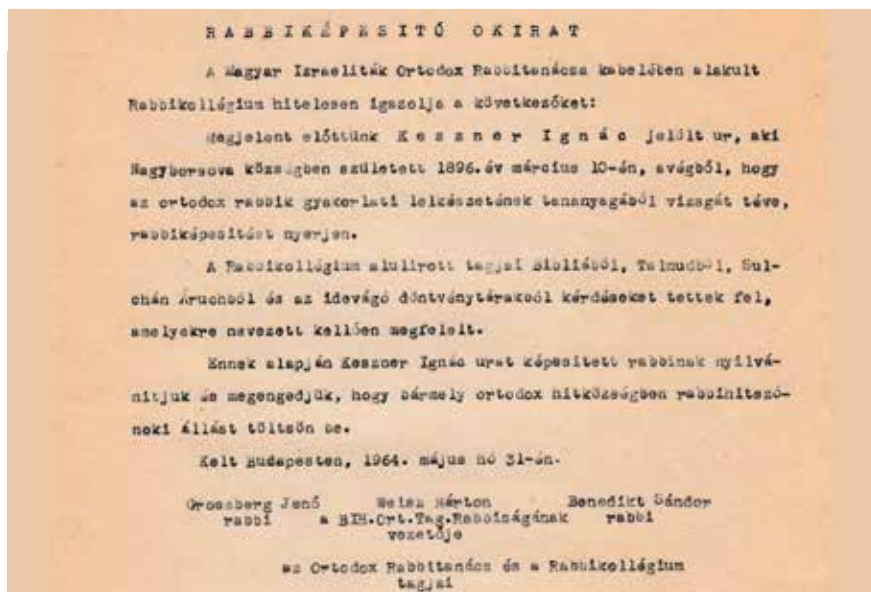
tól is. Édesapám jelen volt az egész éjszakán át tartó szigorú vizsgán.

A háború előtt született *szmicha* megújítására példa egy 1946-ban kelt jegyzőkönyv szerint *Wéltz Jiszráél* (1887–1974), *Lebovics Jáákov* (1896–1980) és *Kohn József* rabbik, a pesti ortodox rabbinátus nevében a vámosmikolai rabbi fiának, Jungreis Jehudának (1902–1972) ügyében ültek össze, hogy „rabbiképesítő okmányai helyett részére új képesítő

HOGY LETT A SAMESZBŐL RABBI?

A nagyobb hitközségekben általában létezik egy hierarchia: a tagok fölött van a *samesz*, *gábe*, a *rosekol* (elnök), a *sakter*, a *dáján* (helyettes rabbi) és a rabbi. A háború után sok esetben sajnos csak hiányosan tudott visszaállni ez a hierarchia, ilyenkor úgy pótolták az elveszett embereket, hogy mindenki előrelépett egyet-kettőt, így a *samesz* lett *gábe*, a *gábe* lett a *rosekol*, ezek közül valaki, aki valamennyire értett hozzá és levizsgázott, lett a *sakter*, a *sakter* pedig a *dáján*, a *dájánból* meglett a rabbi, így egy-egy ember akár az egész rangsort végigjárhatta.

Így volt ez még az ország egykori legnagyobb hitközségének, a pesti ortodoxiának az esetében is, amelynek tagjai nagy számban éltek túl a háborút. 1945. január 18-án, a gettó felszabadulása után szinte már másnap működni kellett a hitközségnek. Igen ám, de Steif rabbi, a rabbinátus vezetője elment a Kaszner-vonattal. Így aztán a helyébe lépett *Wéltz Jiszráél* rabbi (1887–1974)¹², aki korábban is a rabbinátus tagja volt. Szintén a rabbinátus tagja lett *Kohn Chánánje Dov* (1905–1970), aki háború után *sakterből* vált rabbivá¹³ és *Snyders Jáákov* (1905–1984) kiskőrösi, majd győri rabbi¹⁴. (Közülük elsőként Snyders távozott Magyarországról '48 februárjában Bázélbe¹⁵,

Moskovics Báruch (lásd keretes írásunkat) kereskedőből lett rabbivá úgy, hogy a háború után több rabbitól is kapott *szmichát*, köztük mestermestertől, Grünwald József pápai rabbi-

bizonyítvány adassék, vagy pedig őt újabb képesítő vizsgálat alá vegyük”. A bizottság újbóli vizsgát rendelt el, amire feltehetően azért volt szükség, mivel addig soha nem praktizált rabbiként¹¹.

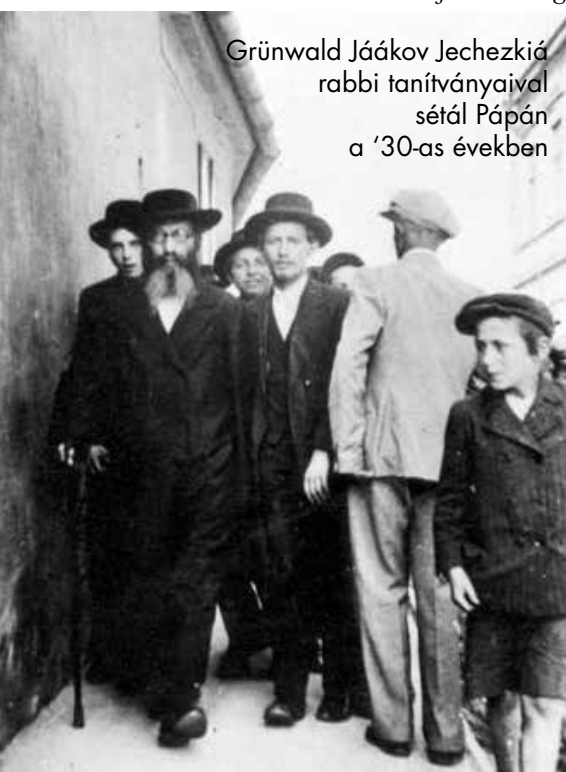
öt '48 december végén követte Kohn is¹⁶. Weltz rabbi '49 végén ment el¹⁷, mert nem akart részt venni a hitközségek kikényszerített egyesítésében¹⁸.)

Így történt Pápán is, ahol gyors egymásutánban váltakoztak a rabbik¹⁹, és úgy tűnt, a közösség vezető nélkül marad. Ekkor Grünwald rabbi *Löwenstein Simon Chájimot* (1907–1996), a sakter levizsgáztatta, szmichát adott neki, és ő lett a rabbi 1949-től egészen '56-ig²⁰. Édesapámtól tudom, hogy amikor Löwenstein New Yorkba érkezett, Grünwald rabbi nagyon hálás volt, hogy vezette a közösséget, de visszavette a szmichát, amit korábban adott neki. Löwenstein rabbi volt, amikor nagyon szükség volt rá, de New Yorkban ismét visszatért eredeti képzéséhez és újra sakter lett: az első sorban ült a zsinagógában, de nem működött rabbiként. (A sírján²¹ ott áll, hogy a háború után rabbi volt Pápán.)

A legtöbb, kényszer szülte rabbi ugyanígy visszavonult külföldre a rabbiságtól²², de néhányan folytatták. Így pl. a dunaszerdahelyi *Neuschloss Mojse* (1910–1997) komoly rabbi lett New Yorkban, a New Square haszid falu közösségében²³.

AZ UTOLSÓ NAGY RABBIK IS ELVÁNDOROLNAK

1949 végén az államhatalom rákényszerítette az ortodox hitközséget, hogy egybeolvadjon a neológival. Ha megszeretnénk ismerkedni a korszak legnevesebb ortodox rabbijaival, elég

Grünwald Jáákov Jechezkiá rabbi tanítványjaival sétál Pápán a '30-as években

A BUDAPESTI ÁGUNA BÉT DIN

Budapesten külön rabbinátus foglalkozott az *águna* kérdéssel a háború után: megvizsgálták és döntöttek azoknak az ügyében, akiket nem lehetett özvegynek nyilvánítani, mert a házastársuk haláláról nem volt egyértelmű adat. Vezetője, Lebovics Jáákov nagykaposi rabbi, öt éven keresztül főállásban vizsgálta ezeket az eseteket, és több mint ötezer ügyet dolgozott fel. A bizottság mindent megtett, hogy a lehető legtöbb embernek tudjon segíteni, így összesen „3408 férfi és 1385 női özvegyét intézték el kedvezően”³⁶.

egy pillantást vetnünk a kikényszerített egyesülésről szóló nyilatkozat²⁴ aláíróinak névsorára²⁵. Köztük szerepel *Lerner Jehosúa* (meghalt 1969) egykori volóci rabbi; *Lebovics Jáákov* (1896–1980) nagykaposi rabbi, a pesti *águna* bét din vezetője (lásd keretes írásunkat); *Lemberger Mose Nátán Náte* (1909–1983) makói rabbi, a korszak legnagyobb háláchá-tudósa; *Jungreis Ávrám* (1915–1972), gyöngyösi rabbi, majd a Kazinczy utcai zsinagóga rabbija; *Schnitzler Srágá Smuel* (1889–1979) békéscsabai rabbi, aki korábban sakter volt; *Moskovics Báruch* paksi rabbi; *Szofér Jochánán* (1923–2016) egri rabbi; *Grossmann Chánánjá Jomtov Lipá* (1905–2000) miskolci rabbi; a titkár *Schüek Mose Nátán [Jenő]* rabbi (1895–1974), a későbbi Országos Ortodox Rabbitanács vezetője és mások.

Az államhatalom úgy igyekezett gyengíteni a vallásos közösséget az '50-es évek elején, hogy útlevelet adott – és ezzel távozásra szólította fel – a legkarizmatikusabb vezetőket, pl. Lemberger, Jungreis és Lerner rabbikat. Nem sokkal később a többi említett rabbi is követte őket és egy más után elhagyták az országot.

KÍSÉRLETEK

AZ UTÁNPÓTLÁS-KÉPZÉSRE 1956-IG

„...a felszabadulást követő években jesivák működtek a fővárosban... a Domonkos-utcai Árvaházban és a hűvösvölgyi Hidegkúti úton. Vidéken volt Hajdúhadházon, Nyíregyházán,

Pakson, Soltvadkerten, Makón voltak jesivák.”²⁶ Ezek a jesivák azonban az elvándorlás, valamint az egyházi iskolák államosítása miatt megszűntek.

A paksi és soltvadkerti működött legtovább. A Moskovics rabbi vezette paksi jesivában 50-60 pesti fiú tanult, míg Soltvadkerten ugyanennyi vidéki

Grünfeld Mordecháj rabbi és Lemberger Mose Nátán Náte rabbi

bócher *Jakobovics Simon Jechezkél* rabbi (1902–1983) vezetésével²⁷.

Visszaemlékezések szerint a soltvadkerti jesiva magasabb szintű képzést nyújtott, így onnan lehetett volna számítani egy új rabbigeneráció megszületésére²⁸. Azonban 1956-ban megszűntek ezek is: a diákok valamint Jakobovics rabbi külföldre távozott.

RABBIK HELYETT HITSZÓNOKOK '56 UTÁN

1956-ra a falvak zsidósága lényegében felszámolódott, és már nem volt szinte senki, akinek érvényes ortodox szmichát lehetett volna adni. Ahogy Shüek Jenő írja: „A fasizmus által 90%-ban kipusztított ortodoxia rabbik, kántorok, hitoktatók és egyéb funkcionáriusok eltávazása miatt ismét súlyos válságba került. Az a veszély fenyegette, hogy ... megszűnik a kaszusz, hitoktatás, stb.”²⁹

Ekkoriban még Budapesten komoly ortodox élet volt, ortodox zsinagóga működött a Kazinczy utcain kívül például az Akácfa utcában, a Király utcai Pojlise Sülben, a Jósika utcában valamint a Dessewffy és a Visegrádi utcában is. Azonban rabbi-utánpótlás már nem maradt.

Egy 1964-ből való „rabbiképesítő okirat”-on szerepel, hogy az „ortodox rabbi gyakorlati lelkészetének tananyagából vizsgát téve, rabbi képesítést nyerjen... képesített rabbinak nyilvánítjuk és megengedjük, hogy bármi ortodox hitközségben rabbi hitszónoki állást töltsön be”. Egy 1973-as irat, bizonyos Teitelbaumot „rabbi helyettesnek” minősíti Berger Chájim Jáákov (1896–1980), a Pojlise Sül rabbija, Weisz Mose (Márton) rabbi (1904–1982) és Groszberg József rabbi. Ezeknek a papíroknak a birtokosai mind jóval a háború előtt születtek, feltehetően jártak jesivába és rendelkeztek valami tudással, amiről vizsgát tettek, de ennek ellenére nem kapták meg a rabbi titulust. Ebből is látszik, hogy még ekkor is ragaszkodtak hozzá, hogyha valakinek nem lehetett szmichát adni, akkor legfeljebb pl. hitszónok lehetett. Ezeknek az iratoknak a birtokában azonban a kinevezettek kaphattak papi fizetést az Állami Egyházi Hivaltaltól³⁰.

AZ UTOLSÓ MAGYAR ORTODOX RABBI HALÁLA

Az ortodox rabbikar megszűnésének utolsó állomása 1982-ben érkezett el, Weisz Mose rabbi halálával. Az utolsó Magyarországon élő ortodox rabbi maga is *sakter*ből lett *dáján*, majd rabbi, sőt ortodox főrabbi 1965-ben³¹ és mindent megtett a magyar ortodoxia életben tartásáért. Halála után, más lehetőség híján a hitközség Izraelből hívott egy „beutazó” rabbist, Hoffman Áront, aki majdnem 2009-ben bekövetkezett haláláig látta el magyarországi tartózkodásai idején a rabbiteendőket.

RABBIKINEVEZÉS PAKSON

Magyarországon egyedülálló munkát végzett *Moskovics Báruch [Bernát]* (1867–1990), egykori makói kereskedő, aki 1947. július 20-án Paksra lett rabbi³⁵. Kinevezési dokumentuma, mely munkaköri leírását és javadalmazásának részleteit tartalmazza, valószínűleg az utolsó hagyományos ortodox rabbikinevezés Magyarországon. A kinevezést, mellyel 1947. július 20-tól Moskovics rabbist Makóról Paksra hívták, öten írták alá. Ebben tizenhat pontban rögzítették a rabbi munkafeltételeit, köztük, hogy biztosítják (1) a *nér lámáort*, vagyis gyertyát fényért (a villanyszámla kifizetését, vagy szó szerint gyertyát). (2) A közösség kötelezi magát havi 500 forint fizetésére, és (3) felmenti a rabbist mindenféle hitközségi adó alól. (4) Rögzíti, hogy Peszách és Jom Kipur előtt nagy beszédet kell mondania, erre külön jutalom jár: cukor és kávé. Rögzíti, hogy mikor és hol hívják fel a Tórához. (5) Peszáchra megtérítik neki négy pohár bor árát és más kiadásokat. (6) Megtarthatja, amit az esketésekkért, temetésekkért kap... (12 és 15) Neki jár a városi és környéki anyakönyvezés bevétele... (14) Tanulnia kell a bóherekkel a jesivában és (16) sábeszkor és jom tovkor *strájmilit* visel – ez egy askenáz közösségben nagy jognak számít.

A külföldre távozó rabbik mindig igyekeztek megfelelő utódot hagyni maguk után. Azok a rabbik, hitoktatók, sakterek és mások, akik a helyükbe léptek minden erejükkel azon dolgoztak, hogy képességeikhez és a lehetőségeikhez mérten életben tartásuk Magyarországon az ortodox zsidóság lángját.

FELKELNEK AZ ÚJ „NAPOK”

Az áldott emlékü lubavicsi rebbe tisztában volt vele, hogy a Holokauszt után a világon mindenütt és így Magyarországon is, a zsidó közösség mérhetetlen hiányt szenvedett hiteles spirituális vezetőkben, rabbikban. A Rebbe mindenképp ezt a hiányt akarta pótolni, erre ösztönözte híveit és a világ zsidóságát. Személyesen abban az érdemben volt részem, hogy 1989-ben az ő küldötteként ér-

kezhettem Magyarországra ortodox rabbinak. Kevesebb mint másfél év-tizeddel érkezésünk után pedig az első magyar születésű honi ortodox rabbiavatását ünnepelethetjük, amelyet azóta számos hasonló követett és fog követni az Örökkévaló segítségével.

Az első ortodox rabbiavatás a II. világháború után 2003 januárjában

¹ *Prédikátor* 1:4-5.; ² *Brésit nába* 58:2.; ³ Ezen a vonaton menekítették ki nagyapám két kisgyerekét is egy nagybátyjuk, *Schlesinger Jisráel Dávid* (1868–1961), a pesti *Linát hácedek* imaház (VII. Holló utca 1.) rabbi családjával.; ⁴ Később az Egyesült Államokban telepedett le és Brooklynban a Bécsi Közösség rabbija volt.; ⁵ Később Izraelben telepedett le, és a jeruzsálemi Givat Sául negyed rabbija volt. Lásd *Gut sábesz* (18. évfolyam 19. szám) a lubavicsi rebbével folytatott levelezését.; ⁶ Kivételt képez például Strasser Slomo Cvi (1862–1952) debreceni rabbi, aki szintén a Kasztner vonaton ment ki, de a háború után visszatért Debrecenbe egy rövid időre.; ⁷ Shück Jenő: *„Az ortodoxia a felszabadulás után”*, *Új élet Naptár* – 1959 156. oldal.; ⁸ *Sulchán áruoh, Jore déa* 246:1.; ⁹ *Atyák bölcs tanításai* 2:5.; ¹⁰ *Birkot sámájim* responsum, *Jore déa* 3. fejezet.; ¹¹ Ezért például Illovcis Gávril Jehudá (1907–1979) hajdúsámsoni rabbi vizsga nélkül kapott igazolást az elvesztett szmichá papírjairól (lásd *Gáj jmansze*, Bné Brák, 2008, 20. oldal.); ¹² Weltz Tinnyén volt rabbi az I. világháborúig, majd Budapesten, a Tompa utcai zsinagógában volt rabbi.; ¹³ *Maré Kohén* (New York, 2012) 46-55., 60., 66-67. 140-147., 157. oldal.; ¹⁴ *Zchor zot lójáákov* (London, 1995) 56., 61., 63-64. oldal.; ¹⁵ *Uo* 64. oldal.; ¹⁶ *Maré Kohén* 253. oldal.; ¹⁷ Unokájának, Wollner Cvi Jehudá rabbinak a közlése nyomán.; ¹⁸ *Divré Jisráel* responsum 1. kötet [8.] oldal végén.; ¹⁹ Grünwald József (1945. augusztus–szeptember közepe), Neumann Jáákov Jichák (1945. szeptember–1946. augusztus), Posen Simon Jisráel (1947. augusztus–1948. augusztus). Források: *Toldot Vájchi Jozsef* 1. kötet 380–383., 398–399. oldal; *Torat álef* 5. kötet 200. oldal. Lásd még Láng Jehuda-Gyula: *A pápai zsidóság emlékkönyve* 177. oldal, de nem értem, amit írt ott.; ²⁰ Fia, Menachem Löwenstein közlése nyomán.; ²¹ Lásd itt: <http://kevarim.com/wp-content/uploads/2013/03/shimon-chiam-lowenstein.jpg>; ²² Sok más példát is hozhatnánk, így például *Bleier Eljáhut* (1910–1983), aki Fehérgyarmaton és Kisváradán szolgált rabbiként, míg Izraelbe nem költözött. Könyvében (*Divré Eljáhu* 1. kötet [13.] oldal) található a szmicha, amit 1949-ban kapott Grünfeld nyiregyházi rabbittól.; ²³ Lásd róla *Álé zikáron* 14. szám 58–64. oldal.; ²⁴ Ebben kikötötték, hogy „amint lehetőség nyílik teljesen újra elválni tőlük [a neológoktól], akkor jelen aláírásunk visszamenőleg érvényét veszti és semmissé válik. Minden erőnkkel azon fogunk dolgozni, hogy visszaállítsuk a Tóra régi fényét és új Tóra intézményeket alapítsunk, egészen a Messiás eljöveteleig”. Lásd: *Zsidó ismeretek tára* XXVI. kötet 85–87. oldal.; ²⁵ Lásd még Loeffler Smuel Benjámin: *Zichron ávot* (Brooklyn, 2012) 4–5. oldal.; ²⁶ *Új élet Naptár* – 1959 uo. 159. oldal.; ²⁷ Lásd *Jesivot Hungarjá* 1. kötet 315. oldal, 2. kötet 204–205. oldal. Ő kiemeli azt, hogy Jakobovits rabbi kereskedő volt a háború előtt, és csak amikor látta a nagy szükségletet, vállalta a rabbiságot.; ²⁸ Jichák Ajzik Taub (Brooklyn), makói születésű, egykor soltvadkereti diák közlése, aki maga is rabbinak készült mielőtt elhagyta az országot.; ²⁹ *Új élet Naptár* – 1959 uo. 161. oldal.; ³⁰ Náftoli Brách (Florida) közlése nyomán. Lásd hasonló érvelést a *Zichron ávot* uo. 89. oldal.; ³¹ Lásd Deutch Gábor: „Két főrabbi a Dób utcából”, in: *Remény*, 2006, 1. szám 91-92. oldal. De a *Minchát Jichák* responsumból (3. kötet 117. fejezet) úgy tűnik, hogy már 1961 nyarán már írt volt, mint a pesti rabbinátus vezetője.; ³² *Vájágéd Jáákov, Vájikrá, Előszó* 9. oldal; *Toldot Vájchi Jozsef* uo. 332., 334-335. oldal.; ³³ Lásd Cvi Moskovits: *Jesivák Magyarországon* 8-9. oldal.; ³⁴ Lásd *Toldot Vájchi Jozsef* uo. 341. oldal.; ³⁵ *Tnuot Báruch* responsum, Bné Brák, 2003, 153-154. oldal.; ³⁶ *Új élet Naptár* – 1959 uo. 157. oldal.

EURÓPA-DÍJAS LENGYEL–ZSIDÓ EGYÜTTÉLÉS

VARSÓI MÚZEUMSZEMLE

Polin vs Hágár. Lehet-e Magyarországon is sikerrel bemutatni a magyarok és a zsidók együttélésének évszázados történetét? Mit tanulhatunk a lengyelektől? Miért lehetett tömeges bázisa az antiszemitizmusnak Varsóban és Budapesten is? Polin – egy múzeum és az ezzel járó lehetőségek. WALLENSTEIN RÓBERT ÍRÁSA

Polin – ma az egyik legsikeresebb lengyel brand. Varsó kozmopolita városának legújabb intellektuális szenzációja, Európa legjobb múzeuma-díjat elnyert intézményét hívják így. A szó eredete egyes történészek szerint arra enged következtetni, hogy a zsidók Lengyelországot nevezhették így. *Polania, Polin*. Sőt, szószakértők azt is feltételezik, hogy itt „Po” tartózkodni „lan” isteni „ya”. Tehát, volt idő, mikor azt hirdették hivatalosan is, hogy Lengyelország az a terület, amely a zsidók számára jó hely. Nos, a XVIII. század közepéig a világ zsidóságának háromnegyede ott is élt. Lehetett ebben valami.

Az, hogy mi történt a huszadik században a lengyel zsidókkal, és mindez miképp változtatta meg az ország imázsát, külön kell vizsgálni. Kiváltképp Magyarországon, ahol a történelmi emlékezetnek oly sokirányú értelmezéseit ismerhetjük, ahol a zsidók sorsa nagyon is hasonló a lengyelországi testvéreikéhez. Mindez kiderül a varsói múzeum első termeiben eltöltött alig negyed óra alatt. A két évvel ezelőtt felavatott – nagy feltűnést keltő szupermodern - épület alagsorában berendezett 8 hatalmas galériában, 4000 négyzetméteren különben

könnyedén el lehet tölteni egy napot is. Rendkívül gazdag tárlat biztosítja a tartalmas időtöltést. Arab és közel-keleti zsidó kereskedők feljegyzéseiben szerepel Esztergom és Hágár (Magyarország) helyszíne, és akár csak Krakkóról vagy Prágáról azt rögzítik a feljegyzések, hogy virágzó zsidó közösségek működnek már a XI-XII században.

SZEREPJÁTÉK A BAROMFIUDVAR ÉS A JESIVA KÖNYVTÁR KÖZÖTT

Természetesen multimédiás és interaktív eszközökkel teszik fogyaszthatóvá a régmúlt regéit a kiállítás rendezői. Világító táblák, kézérintős monitorok színes kavalkádja hívja aktív befogadásra a látogatókat. Nem véletlen, hogy több csoport is péntek délutáni programjának a Polin felkutatását választotta. Nem csak kötelező jelleggel befogott kisiskolásokat, hanem külföldi és felnőtt lengyel társaságokat is látni. Sőt, alig lehet tőlük elférni – hatalmas az érdeklődés ezen a napon. Nyilván nem szokványos áprilisi nap ez – a varsói gettófelkelés 73. évfordulójára szervezett marketingtevékenység és civil akció hatására ezekben a napokban jóval többen keresik fel a múzeumot. A lengyelek a páratlan hősiességre

emlékeznek. Arra, hogy az 1943-as tavaszi gettófelkelésben mintegy 13.000 zsidó próbálta meg a lehetetlent, harcolni. Polin múzeum, mely az egykori gettó területén áll, tökéletesen betölti funkcióját – emlékeztet, tájékoztat, és maradandó élményt nyújt, ráadásul még helyenként szórakoztat is. Olyan organikus formában szerkesztett tárlat ez, amelynek dokumentációs precizitása mindenki számára példás. A fiatalabbak animációs mesékkel, baromfiudvar és jesiva könyvtár kellei között szerepjátékkal ismerkedhetnek. A felnőtt generációk a kordokumentumokat és videóriportokat tanulmányozhatják elmélyültebben. Mindez 8 hatalmas önálló szegletében a múzeumnak, a nyolc csarnok (galéria) közötti folyosókon haladhatunk egyik időből a másikba. Hangeffektek, fényjátékok vezetnek bennünket a különféle történelmi periódusokon keresztül.

Felettébb meglepő a zsidók első hivatalos ábrázolásformája: egy bronz domborművön látható, ahogy csúcsos sipkás zsidókat próbál távol tartani a XI. századi Boleslaw királytól Adalbert püspök, aki szerint a zsidókkal való kooperáció kártékony, lévén azok a keresztényi értékekkel össze nem egyeztethető

rabszolga-kereskedelmet folytatnak. Ebből azért nem lehet egyenesen következtetni arra, hogy a középkorban gyakorlatilag egyedülálló módon Lengyelországban volt a zsidóknak a legjobb dolga. Márpedig a tárlat felénél olyan idézeteket látni, amelyek erre engednek következtetni: paradicsomi állapotok, különleges előjogok, elfogadottság, tisztelet övezte életüket.

Egyes történészek szerint az egyik legnagyobb lengyel király, a XIV. században élt Kazimir nem csak különleges jogokkal illette a zsidóságot, de egy Eszter nevű zsidó nővel még közös gyermekeket is nemzettek. Ma Európa egyik leghitelesebb zsidónegyedét Kazimerznek hívják, Krakó büszksége turistaparadicsom.

FALAKON BELÜL – NYULAKON TÚL

Varsóban csak 1414-ből vannak elsőként olyan feljegyzések, amelyek zsidó közösség létéről szólnak. Az alig 150 fő meglehetősen békés és nyugodt körülmények között élt – szokatlan módon korábbi ismereteinktől, még a városfalon belül, keresztény polgártársaival. Ahogy egy rajzon látható, a zsidók biztonságban éltek, sorsuk biztosítva volt még a kóbor macskáktól és a nyulaktól is...

Alapvetően 1485-ig szerte a Lengyel Királyságban elfogadott és tiszteletben tartott, ugyanakkor kis létszámú zsidó közösségekről tudni a krónikák szerint, hogy bőséges adományaikkal és tekintélyes adóikkal vívták ki maguknak a tekintélyt. Többnyire hitelezéssel foglalkozkodtak, kis összegű kölcsönöket kínáltak. Külön figyelemre méltó, ahogy a tárlat következetesen taglalja a zsidók ésa jogszolgáltatás viszonyát, hogy mennyire természetes része volt a zsidó középkori közösségeknek a jogérvényesítés. Nyilván erre azért is kerülhetett sor, mert 1485-ben királyi rendelet kezdte el korlátozni a zsidók jogait Lengyelországban. Szűkítették kereskedelmi és élettereiket, beindultak az ismert vérvadás történetek, habár figyelemre méltó, hogy a lengyelek között az arányok sehol nem

közelítik a német, angol, spanyol vagy éppen magyar horrorisztikus vádaskodásokat.

A XVII. században kozák és tatár hordák jelentették a Lengyel-Litván Unióban élő zsidók számára a legjelentősebb traumákat. Nincs arról híradás, hogy bárki is a lengyelek közül évszázadokon keresztül arra törekedett volna, hogy ellehetetlenítse az együttélést a zsidó közösségekkel. Sőt, más vészteresebb területekről folyamatosan nevezhető a zsidók beáramlása, ha úgy tetszik emigrációja Galíciába. Amikor a galíciai zsidóságról beszélünk, már a katolikus, közismerten antiszemita Habsburg dominanciát kell megemlítenünk. Amikor a lengyelek jelentős déli tartományait már bekebelezte a monarchia, Mária Terézia „türelmi adóztatása” ott sem kímélte a zsidóságot. Igaz, ez mit sem változtatott azon, hogy a század végére már körülbelül 750.000 zsidó, a világ zsidóságának csaknem 70%-a ott élt.

A kiállítás zezugos folyosóin és hatalmas csarnokain belül eljutunk a XVIII-XIX. századig. Már több mint 2,5 órája suhanunk ezen az izgalmas történelmi hullámváson, amikor eszünkbe jut az a lengyel házaspár, akikkel a bejáratnál találkoztunk. „Nagyon sok ez a múzeum egyszerre. Most el kellett jönnünk, de 2 óra nem volt elég, vissza fogunk térni” – mesélték. Igazuk van. Nem lehet a múzeumot megúszni 3 óránál kevesebb idő alatt. Egy pompás XVIII. századi zsinagóga bimája és egy másiknak a tetőtéri szerkezete is rekonstruálva van a helyszínen. Nem kevés szakmai bravúr kellett mindehhez. Az a korszak elevenedik meg az imaházakkal, amikor az ipari forradalom beindul a lengyeleknél is. Alig 100 év alatt Lodz vagy Varsó olyan központok lesznek, ahol nem ritkán zsidó nagytőkések vezetésével, a virágzó és nagy létszámú zsidóság részt vesz a közös lengyel szabadság és függetlenség visszaszerzéséért folytatott politikai csatározásokban. Lengyelország 1918-ig mintegy

150 éven át nem szerepelt hivatalosan Európa térképén! Lakói, felekezettől függetlenül küzdöttek önállóságukért, kulturális folytonosságukért, szuverenitásukért. Természetes, hogy a zsidóság asszimiláció felé tekintő rétegei és a modern ortodoxia – jiddisül beszélő tömegei – között egyre nagyobb szakadék tátongott, ahogy mindez meg is jelenik a kiállításon.

SENTIMENTALITÁS HELYETT DOKUMENTALITÁS

A XIX. századi modern antiszemitizmus és a holokauszt nyomasztó láttelelet szintén elsőrangúan jelenítik meg a különféle terekben. Szűkített folyosók, vibráló képsorok, mégis dokumentarista és nem szentimentális historicizmus, csak ami az objektív véleményalkotáshoz illik. Mégis fájó makett Varsó nagy zsinagógájának klasszicista épületcsodája (hült helyén ma bankcenter tornyosul...), szürreális látvány a büszke lengyel-zsidó, zsidó-lengyel katonák menőrai csoportfotója, vagy a sokat sejtető statisztika: 1914-re több mint 2 millió zsidó vándorolt ki az USA-ba.

Érdekes az utolsó két korszak – a kommunizmus és a rendszerváltás – szűkebb, de ugyancsak hiteles bemutatója is. Igaz, e sorok írója megfogadta, a múzeum utolsó harmadának alaposabb tanulmányozásához még újabb két óra szükségeltetik majd.

Ismerve, hogy a Polin csaknem 20 év konszenzus- és pénzkeresés után jöhetett létre, reménykedhetünk, hogy abban az országban, ahol a zsidók ugyancsak sikeres évszázadokat éltek át magyar honfitársaikkal, egyszer csak létrejöhet majd egy magyar-zsidó, zsidó-magyar együtt létezés feltáró intézmény is. Talán eljutunk egy olyan okfejtéshez is, amely elfogadható magyarázatot ad arra, hogy Európa két legnagyobb (Varsó – 33%, Budapest – 25%) zsidó fővárosában miért vesztették el oly tragikusan a többségi társadalom szolidaritása, emberségessége. Csak hogy legyen morális kapaszkodónk a jövő kihívásaihoz is.

A SIKER, ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

Interjú a POLIN kommunikációs vezetőjével,
GRZEGORZ TOMCZEWSKIVEL

Hány látogatója van az intézménynek évente?

A finn Rainer Mahlamaki tervezte eredeti épület megnyitója óta (2013 tavasza) 1.2 millió vendégünk volt. A jelenlegi állandó kiállítás óta (2014 ősze óta) 465. 000.

Hány évnyi előkészület eredményezte a múzeum létrejöttét? Mi jellemezte a kooperációt a zsidó közösségekkel és a lengyel állammal?

Az elképzelés egy lengyel és zsidó együttélést bemutató múzeumról 1993-ban fogalmazódott meg először a varsói zsidó közösség körében, pontosabban egy civil szervezetük, a Zsidó Történelmi Intézet Szövetségének fejében. Egy nagyon hosszú folyamatról beszélünk, így természetesen voltak komplikált helyzetek is az együttműködés során. Az évek alatt emberek jöttek-mentek a politikában és a kulturális és tudományos szférában is. Ez elkerülhetetlen. A projekt nagy büszkeségünkre az ország első nagyszabású PPP-projektje, vagyis private public partnershipje volt. Magánadományokból 165 millió zloty, állami szektorból (a kormány és a főváros költségéből) 2x90 millió zloty támogatás jött össze. *(Azaz több mint 24 milliárd forintnyi összeg)*

Mit jelent Önöknek és Lengyelországnak a legjobb európai múzeumnak járó díj?

Nagyon büszkék vagyunk, igaz a díj további kemény munkára kell, hogy sarkalljon bennünket. Hiszen mi fenn is szeretnénk maradni ezen a szinten. Összesen 47 múzeum közül választottak ki bennünket. Az, hogy egy ekkora országban voltak olyan hangok, hogy értelmetlenül nyertünk, talán természetesnek mondható. Jobboldali vagy szélsőséges lapokban jöttek rosszindulatú kommentek is, hiszen ez a múzeum, a „zsidók múzeuma” már elkészült, míg a második világháborút feldolgozó nagy múzeum még mindig csak a tervezés szintjén áll. Ezt sokan kikezdték.

Azt azonban senki nem vitatja, hogy a mi múzeumunk alapos és hosszú tervezés után készülhetett el. Hogy miért hamarabb, mint a második világháborús múzeum? Nos, ez pénz, helyszín és időzítési kérdések összessége. Azt hiszem, ezzel a díjjal egész Lengyelország gazdagodott. Úgy vélem tehát, hogy mi az egész nemzetet és egész Lengyelországot képviselhetjük a díjátadón.

Hányan dolgoznak a múzeumban? Meddig tervezik az állandó kiállítást?

440 munkatársunk van, ezen felül 50-60 szabadúszó külsős szakértő. A terv, amiben megegyeztünk, hogy bár kutatások lesznek továbbra is, de nem szeretnénk 30 évig változtatni az állandó kiállításunkon. Ez egy egységesen eldöntött tény.

Vannak-e olyan munkatársaik, akik tudnának segíteni más nemzetek múzeumainak létrejöttében?

Igen, talán. Nyitottak vagyunk a kooperációra. Hallani, hogy Önöknél is készülne egy hasonló tematikájú intézmény. Drukkolunk, és sok sikert kívánunk. Azt hiszem, hogy lennének olyan szakembereink, akik szívesen osztanák meg a tapasztalataikat.

ÖSSZEFOGÁS EGY DÉLUTÁN ALATT

NYOMORBÓL KIMENEKÍTETT GYEREKEKET TÁMOGAT A CEDEK

Június elején futótűzként terjedt a hír: a CEDEK Szeretetszolgálatához fordult segítségért egy család: három félárva kislány gyámjává váltak egyik napról a másikra. A testvérek hihetetlen szegénységben, testi és lelki bántalmazások közepette éltek. A közösség megmozdult: egyetlen délután alatt 50 ezer forint pénzadomány, több zsák ruha, játék és tisztálkodószer gyűlt össze, amit azonnal el is juttattak a befogadó családhoz, a mezőkövesdi Sándor Jánoshoz és Katához. MJ ÍRÁSA

Kata korábban már jó kapcsolatot alakított ki a most 15, 13 és 11 éves lányokkal: „Két éve a tiszakeszi az állami iskola udvarán működő Biztos Kezdet Gyerekháznak voltam a vezetője. Ezek az állami iskolába járó gyerekek nagyon szegények, visszamehetünk nyugodtan 100 évet az időben, úgy Móra Ferenc idejébe, mikor sok esetben azért nem jártak a gyerekek iskolába, mert nem volt ruhájuk, cipőjük. A gyermekek minden nap bejöttek hozzám, én is gyakran kimentem a családokhoz a szegregátumba.” – emlékszik vissza Kata, aki jelenleg egy miskolci bölcsőde vezetője. Böbéről, Julikáról és Veráról édesanyjuk lemondott, apjuk halála után nagyanyjuk és nagybátyjuk gondnoksága alá kerültek, akik borzalmas körülmények között tartották a lányokat: „Dolgozniuk kellett napszámban, napi 500 forintért. Nyáron és iskola alatt is. A középső kislányt a nagybácsi folyamatosan zaklatta. Egy ízben még a rendőrség is kiment, de sajnos nem lett belőle rendőrségi ügy.”

Katák szinte gondolkodás nélkül döntöttek úgy, hogy magukhoz veszik a lányokat, amikor felmerült, hogy állami gondozásba kerülhetnek: „A lányok sírva mondták a nevemet, hogy hívják fel a Kata nénit. Megkérdezte a gyámügyes, hogy nem vennénk-e magunkhoz legalább két lányt.” A hatgyerekes

háaspár legkisebb gyermeke még otthon él, családos gyerekeiket és számos más családot is támogatnak. Ennek ellenére – hivatalos kifejezéssel élve – családba fogadták mind a három testvért. Ez azt jelenti, hogy – a nevelőszülői hálózatban résztvevőkkel szemben – a befogadó családok nem kapnak fizetést, csak a gyerekek után járó családi pótlékot.

A befogadás utáni héten Kata így számolt be a lányok helyzetéről: „Nagyon sérültek, minden téren. A fizikai állapot gyógyítható, a lelkinek több idő kell. De hiszem, hogy az a szeretet, amivel próbáljuk körülvenni őket, elhozza a gyógyulást. Nagyon le vannak maradva az iskolával is. ... Nagy munka vár ránk, de hiszem, hogy a jó Isten segítségével meg tudunk vele birkózni.” A háaspár minden követ megmozgat gyámoltottjaik érdekében: kirándulni és strandra viszik őket, nyári táborba is eljutnak.

„Látszik, hogy farkastörvények között nőttek fel.” – meséli Kata a nehézségekről – „Nem is gondoltam volna, hogy ilyen nehéz lesz! Három vadidegen kislány, más kultúrából, más szokásokkal, más neveléssel, ha egyáltalán beszélhetünk nevelésről az esetükben. Meggyötört

és sérült élettel tizenévesen, vad és csúnya dolgokon mentek keresztül. Hozták magukkal azt a sok rosszat, amit eddig tanultak, hogy legalább a felszínen ellavírozzanak. Sok esetben a szeretet láttán értetlenkedve néznek, nem szoktak hozzá. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy mindig könnyű szeretni, és nem elkeseredni.”

A nehézségek ellenére a mélyen vallásos háaspár igencsak bizakodó: „Könnyű szeretni azokat, akik jók hozzánk. De szeretni azt, akihez te jó vagy és ő mégis gonosszal fizet, az nehéz feladat! Sok sírással, nevetéssel jár ez a mi harcunk. De többnyire boldogok vagyunk, és a béke szigetének gondolom az otthonunkat!”

Az EMIH szeretetszolgálatának vezetője, Szilágyi Nóra beszámolója szerint heti rendszerességgel fordulnak hozzájuk rászorulóknak segítségért. „Lehetőségeinkhez mérten mindent megteszünk a bajba jutottakért. Katák esetében önkénteseink és a közösség összefogása megdöbbentő volt: fél nap alatt akkora támogatást kaptunk, amire még álmomban sem számítottam. Örömmel tölt el, hogy rengetegen vannak, akik nem csak tudnak, de akarnak is segíteni.”

Tájékozódjanak a CEDEK legfrissebb akcióiról a Facebookon, valamint a weboldalukon létrehozott „Kívánságtáblában”
www.cedek.hu/adomanykeresek/

Sport, olimpia és a zsidók

Mi közünk van nekünk, zsidóknak, az olimpiához – kérdezhetnénk. Nagyon is sok – erre mutat rá az a kiállítás, ami augusztus végéig tekinthető meg a Madách téren. Az EMIH által szervezett szabadtéri tárlat anyagából válogattunk.

Delegáció az első Makkabi Játékokon

A ZSIDÓSÁG ÉS A SPORT

A magyarországi zsidóság csak az emancipáció időszakában találkozott először a szervezett testedzés lehetőségével. Az új szemlélet meghonosodása nyomán rövid idő alatt rendkívül népszerűvé vált a középosztálybeli, majd a munkásság sorait gyarapító zsidók körében is a sport. Egyre másra alakultak a sportegyesületek, amelyek nagy számban vonzottak maguk közé zsidókat is.

Számos zsidó sportvezető ért el jelentős sikereket a már a kezdetektől fogva a legnépszerűbb sportágak közé tartozó magyar foci professzionalizálásában, irányításuk alatt több, a kor legjelentősebbjei közé tartozó edzőt sikerült a meghatározó kluboknak szerződtetnie. A bajnokságok legfontosabb szereplői azonban mégiscsak a játékosok maradtak: a 30-as évek elejéig 23 olyan zsidó labdarúgó ismeretes, aki legalább 5-ször szerepelt a nemzeti válogatásban.

Brüll Alfréd – aki 1905-ben lett az 1888. november 9-én alapított MTK elnöke – 1912-ben pályát építtetett a klub számára, és olyan játékosokat igazolt, akik alig néhány év alatt a világ egyik legjobb csapatává tették a a fővárosi egyesületet. Bár szinte minden nagyobb klub vezetőségében és játékosai között jelentős számú zsidó fordult meg, illetve maga az egyesület is óvakodott a felekezeti kötődések hangsúlyozásától, a Magyar Testgyakorlók Köre a kezdetektől fogva a fővárosi zsidóság kedvenc csapata volt.

Az első magyar cionista sportegyesület, a Vívó és Atlétikai Club (VAC) 1908-ban alakult meg. A cionizmus eszméjével szemben tartózkodó, asszimilációpárti fővárosi zsidóság körében az egyesületnek nem volt könnyű dolga tagokat és híveket szereznie. Ennek ellenére az 1920-as évekre tehető aranykorában a VAC-nak mintegy ezerfős tagsága és több száz sportolója volt, közöttük olyan kiválóságokkal, mint a későbbi ötszörös olimpiai bajnok tornász, Keleti Ágnes, illetve az olimpiai dobogó legfelső fokára háromszor felálló vívó, Kabos Endre.

ZSIDÓ SPORTOLÓK A MAGYAR DICSŐSÉGTÁBLÁZATOKON

Az olimpiák történetében a zsidó származásúak már az első nyári játékoktól kezdve sikert sikerre halmoztak. 1896 és 2004 között nem kevesebb, mint 45 olimpiai aranyéremmel gazdagították a magyar sporttörténelmet.

Magyarország első és második olimpiai győzelme is egy kiváló zsidó származású sportemberhez

kötődött. Hajós Alfréd Guttmann Arnoldként született 1878. február 1-jén. Az első újkori olimpián, 1896-ban Athénban 13 fokos tengervízben megnyerte a 100 m-es, majd az 1200 m-es gyorsúszószámot. Hajós mindemellett kiváló futballista is volt, 1901-ben, majd egy évvel később is tagja volt a Budapesti Torna Club (BTC) bajnokcsapatának. Az aktív sportoláson túl labdarúgó-játékvezetőként és sportvezetőként is letette a névjegyet. Előbbi minőségében több válogatott és klubmérkőzésen is bírászkodott, utóbbi tisztségében pedig 1906-ban a MOB tagsága mellett az MLSZ felnőtt válogatottját is vezette meglehetősen jó eredménnyel: egy győzelem és egy döntetlen a pályafutása mérlege. Kevésbé ismert, hogy Hajós építésztechnikként is maradandót alkotott, számos ma is népszerű, patinás épület tervezése fűződik a nevéhez.

Hasonlóan fényes eredményei miatt is örökké emlékezetes marad a világklasszis vívó, Petschauer Attila pályafutása. Az újságíróként is tevékenykedő sportember az 1928-as amszterdami és az 1932-es Los Angeles-i olimpiai bajnok kardcsapat tagja is volt. Egyéniben Amszterdamban második, Los Angelesben ötödik helyezést ért el. Azonban hiába a szép sikerek: Petschauer többször is csalással szorították háttérbe: elfogadhatatlan volt, hogy az „úriemberek sportjában” éppen egy zsidó előzze meg a magyarokat.

Fényes eredményei ellenére 1942-munkaszolgálatra vitték, noha az olimpiai bajnoki cím elvileg mentességet jelentett a zsidótörvények hatálya alól. Petschauer Attilát sem a sportpályafutása, sem a Los Angeles-i olimpia után elnyert Signum Laudis-kitüntetés sem mentette meg attól, hogy az életét az ukrain Davidovkában fejezte be, ahol egykori olimpiai csapattársa, az amszterdami

Hajós Alfréd

Keleti Ágnes

játékokon lovas számokban versenyző, Cseh Kálmán alezredes parancsára a keretlegények előbb egy fához kötözték, majd addig locsolták vízzel, amíg a dermesztő hidegben meg nem fagyott.

Az 1921-ben Klein Ágnesként született Keleti Ágnes minden idők legeredményesebb magyar női olimpikonja. A páratlanul tehetséges tornász nő ötször állhatott fel az olimpiai dobogó legfelső

fokára, de három ezüstöt és két bronzérmet is a nyakába akaszthattak az olimpiai játékok végeztével. Ugyan teljesítménye miatt már 1939-ben válogatott kerettag lehetett, zsidó származása miatt alig egy év múlva minden sporttevékenységtől eltiltották. Családjának jelentős részét, így édesapját is Auschwitzba deportálták, ahonnan soha nem térhetett vissza. A vészorszak idején a sportolónő hamis papírokkal Szalkszentmártonban bujkált. Az '56-os olimpia után Ausztráliában, egy évvel később Izraelben telepedett le, ahol főiskolai tanárként és edzőként tevékenykedett. Az izraeli nemzeti tornasport megteremtése is a nevéhez fűződik. Két ország tornászválogatottjának vezetését is elvállalta: 1958 és 1980 között az izraeli, majd 1959-től 1960-ig az olasz versenyzők munkáját irányította. 2004-ben Magyarországon a Nemzet Sportolójává választották.

A „ZSIDÓ OLIMPIA”: MACCABI JÁTÉKOK

Az 1903-as, bázeli 6. Cionista Kongresszust követően megalakult a Jüdische Turnerschaft, amely a mozgalom egyik alapítója, Max Nordau vezetésével fogta össze és irányította a zsidó sportklubokat. Az általa megalkotott új ideál, a Muskel-Judentum („izomzsidóság”), az edzett, öntudatos, cselekvőkész és saját önvédelmére is képes zsidóság eszméje hamar követők sorára lelt szerete Európában. Az 1910-es évek derekára már mintegy 100 sportkört alakítottak a terjedő cionizmus zászlaja alatt. A jellemzően kék-fehér színekben, Dávid-csillagos mezben pályára lépő cionista csapatok rendszerint

MTK labdarúgók edzése

a bibliai idők dicsőséges eseményeit felidéző, vagy erőt, nagyságot sugárzó héber neveket választottak.

Igy került a Hakoah (Erő), a Hagibor (Hős), illetve a Makkabi vagy a Sámson több cionista egyesület nevébe. Ezek közül több a világ akkori legjobb klubbjai közé emelkedett: a Hakoah Wien, a Hagibor Praha, vagy az 1908-ban megalakult Vívó és Atlétikai Club (VAC) neve a maga fénykorában éppolyan jól csengett, mint az aktuális spanyol vagy angol bajnoksapatok a mai szurkolók körében.

A Maccabi Játékok ötlete egy orosz származású zsidó fiatalember, Jozsef Jekutielitől származik, aki az 1912-es Stockholmban rendezett olimpia után kapott egy füzetet, amely a játékokon szereplő zsidó sportembereket

Az első izraeli olimpiai csapat

mutatta be. Ez adta az ötletet számára, hogy az Izrael földjén élő sportolókat is olimpiai szerepléshez segítse. Egészen 1928-ig várnia kellett azonban arra, hogy a célkitűzése valósággá váljon. Ekkor ismertette ugyanis a Zsidó Olimpia rendezésével kapcsolatos javaslatát Menáchem Ussziskinnel, a Zsidó Nemzeti Alap Végrehajtó Bizottságának elnökével. Az első Maccabi Játékokat számos frissen alakult sportszövetség önkéntes munkájának, és a tel-avivi zsidó közösség adományainak segítségével sikerült megrendezni.

Igaz, előtte még egy utolsó akadályt is le kellett küzdeni: Sir John Chancellor, Palesztina főbiztosa ugyanis nem járult hozzá a játékok megrendezéséhez – szimplán antiszemitizmusa miatt. Ám a világpolitika ezúttal a rendezvény megálmodói segítségére sietett. Nagy-Britannia új főbiztost jelölt Palesztina élére, méghozzá a cionizmus célkitűzései és a zsidó sportmozgalom felé szimpátiával közelítő diplomata, Sir Arthur Grenfell Wauchope személyében. Az újonnan megválasztott politikus áldását adta a zsidó olimpia tervére, egyedüli kikötése az volt, hogy azon arab sportolók, és a brit mandátum más atlétái is részt vehessenek. Ez a szabály egyébként a mai napig változatlan maradt, a játékokon a világban élő zsidó sportolók mellett Izrael nem zsidó állampolgárai is szerepelnek.

Az első Maccabi Játékokat 1932. március 1-jén nyitották meg. Az első zsidó olimpián 390 sportoló vett részt, 18 országot képviselve. A rendezvény sikerén

felbuzdulva Jekutieli egy évvel később megalapította az Izraeli Olimpiai Bizottságot. Bár Izrael földje (Erec Izrael) formális meghívást kapott az 1936-os berlini olimpián való részvételre, a náci Németországgal való szembenállása miatt ennek nem tett eleget. Jekutieli ehelyett megrendezte a második Maccabi Játékokat, amelyen már a világ 28 országából érkezett 1300 sportoló vett részt. Az erősödő európai zsidóüldözés árnyékában az eseményt sokan menekülésre használták fel. Az 1938-ra időzített harmadik játékokat azonban Nagy-Britannia a zsidó menekülők nagy számától tartva már nem engedélyezte.

A következő zsidó olimpiára a II. világháború miatt egészen 1950-ig kellett várni. Ezt már az újonnan megalakult Izrael Államban rendezték meg. A zsidó állam egyébként az 1952-es helsinki olimpiától kezdve a hivatalos olimpiai játékokon is részt vesz. A Maccabi Játékokat a mai napig négyévente tartják, mindig az olimpia utáni évre időzítve. A legutóbbi, 19. Maccabi Világjátékokon a magyar csapat a megszerzett 20 éremmel (4 arany, 5 ezüst és 11 bronz) bekerült a legjobb 13 közé az országok közötti versenyben. 2017-ben pedig hazánkban rendezik a Makkabiát.

HITLER OLIMPIÁJA – AZ 1936-OS BERLINI JÁTÉKOK

A németek egészen az 1916-os, elmaradt játékok óta vártak arra az alkalomra, hogy olimpiát rendezhessenek. A Nemzetközi Olimpiai Bizottság a nemzetiszocialista párt hatalomra kerülését követően megkísérelte visszavenni a rendezés jogát Berlintől, de Hitler végül elérte, hogy a német főváros adjon otthont a világjátékoknak. A rezsim célja minden kétséget kizáróan saját

magaságának hangsúlyozása mellett az „árja emberfaj” felsőbbrendűségének bizonyítása volt. A külvilág csodálatát a náci Németország a grandiózus Olimpiai-stadionnal, valamint az esemény küldőseire fordított és a korszakban kiemelkedően magasnak számító, mintegy 25 millió dollárral igyekezett kivívni.

A nyári játékok valamennyi mozzanata az németiséggel azonosított erődiadalát hivatott bemutatni a másodrangúként minősített embercsoportok felett. A közönség minden német győzelmet „Sieg Heil!” kiáltással és karlendítéssel kísért. Márpedig volt mit ünnepelniük:

a rendező ország versenyzői 38 alkalommal állhattak fel a dobogó legfelső fokára. A győzelmeket 31 ezüst-, 32 bronzéremmel sikerült kiegészíteniük. Ezzel megelőzték az Egyesült Államok (24-21-12) és az összesített éremtáblázatban a harmadik helyet elérő Magyarországot (10 arany, 1 ezüst és 5 bronz).

Am a nemzetiszocialista rendszer és az új, emberellenes eszmék zavartalan diadalútját számos, a rendezők számára kellemetlen győzelem árnyékolta be. Az olimpia legeredményesebb versenyzője a színes bőrű Jesse Owens lett. Az amerikai atléta nem kevesebb, mint négy aranyérmet szerzett, 100 és 200 méteres síkfutásban, a 4x100 méteres váltóban és távolugrásban. Hitler nem volt hajlandó gratulálni a kiváló sportembernek. Ugyanígy rosszul érintette a szervezőket a számos, zsidó sportoló által elért nagyszerű eredmény. Éppen egy német versenyző felett aratott például diadalt a magyar sportelső női olimpiai aranyérmese, a törvívó Elek Ilona,

Hitler a berlini olimpia megnyitóján

akit az olimpia előtt zárták ki a Honvéd Tiszti Vívó Klubból, majd a MAC-ból a származása miatt. Ugyanígy zsidó volt a győzelmet szerző férfi vívócsapat tagjai közül az összesen háromszoros olimpiai bajnok Kabos Endre is.

TÚSZDRÁMA AZ 1972-ES MÜNCHENI OLIMPIÁN

1972. szeptember 5-én Münchenben, az olimpiai játékok 11. napján, hajnali fél 5-kor a Fekete Szeptember palesztin terrorista csoport nyolc tagja átmászott az olimpiai falu kerítésén és behatolt a izraeli olimpiai csapat Connollystraße 31. alatti szálláshelyére. A népek barátságát és a nyitottságot hangsúlyozó szervezők igyekezetükben, hogy az egész világnak megmutassák, a mostani nyári játékokat rendező nemzet alapjaiban más, mint a '36-os berlini olimpiának otthont adó, rossz emlékéü Németország, nem gondoskodtak megfelelő védelemről, a versenyzők biztonságáról. Az őrizetlenül maradt szálláshelyre behatoló fegyveresek így túsul ejthették az izraeli csapattagokat. Az agresszió ellenálló, és két támadót megsebesítő Móse Weinberget, a birkózócsapat edzőjét és Jozsef Romano súlyemelőt a terroristák lelőtték. A felfordulásban három izraeli sportolónak sikerült elmenekülnie, további hét csapattag sikeresen elrejtőzött a terroristák elől, később

Jesse Owens

Balra:
A müncheni
áldozatok

átvizsgáló két palesztin fegyverest kellett volna ártalmatlanítaniuk. A repülőtér épületének tetején illetve a kifutópályán elrejtőző lövészek pedig a többi terrorista ellen vették volna fel a harcot. Csakhogy, amikor kiderült, hogy a túszejtők nem öten, hanem nyolcan vannak, a gépen rejtőző rendőrök önhatalmúlag hátat fordítottak az akciónak. A „mesterlövészek” órákon át tartó tűzharcba bonyolódtak a terroristákkal. A nagy nehezen a rendőrök segítségére küldött páncélozott járművek elakadtak a forgalomban. Amikor a páncélautók végre megérkeztek, és a fegyveresek látták, hogy vesztesre állnak, a vezetőjük több sorozattal kivégezte a túszoikat. A Fekete Szeptember nyolc tagja közül öt az akció során életét veszítette, hármat pedig a helyszínen letartóztattak.

A világ közvéleményét sokkolta a mézárás híre. Az életben maradt túszejtőket egy Lufthansa járat októberi eltérítése után szabadon engedték. Izrael ezt követően – bár ezt hivatalosan soha nem erősítették meg – megtorló akciót kezdeményezett, amelynek során likvidálták a merénylet felelőseit. A titkos különítmény tevékenységét Steven Spielberg részben Magyarországon forgatott világhírű alkotása, a München dolgozta fel.

OLIMPIA RIO DE JANEIRO-BAN

A Rio de Janeiro-i Chábád már hónapok óta készült a nagyjából 40 ezer zsidó látogató fogadására. Az állandó személyzethez tucatnyi, különböző nyelveket beszélő jesivatanuló csatlakozott, hogy segítséget nyújtson a világ minden tájáról érkező látogatóknak.

„Szombatonként a szokásosnál ötszázzal több látogatót várunk a zsinagógánkba” – mondta Yehoshua Goldman rabbi, a helyi Chábád egyik vezetője. A Beit Lubavitch a paralimpia hivatalos sábiti programját biztosítja, és a szombattartó sportolók, valamint egyéb személyzet számára szállást is nyújt.

Az olimpiai faluban található zsidó szobában éjjel-nappal fogadják az érdeklődőket kóser étellel, imádkozási és tfilinrakási lehetőséggel. Külön sábiti étel is elérhető lesz a helyszínen. Az olimpiának három hivatalos rabbija közül kettő lubavicsi: Yehoshua Goldman és Eliyahu Haber.

Elődei szokásával szakítva az izraeli kulturális- és sportminiszter, Miri Regev nem vett részt a sábesz bejövetele után kezdődő megnyitó ünnepségen: „Izrael Állam, az egyetlen zsidó ország képviselőjeként sajnos nem tudok részt venni az olimpia megnyitó ünnepségen, mert az a szent szombat megsértésével járna” – nyilatkozta az amúgy nem vallásos miniszter asszony. Egyébként négy éve Simon Peresz is távol maradt ugyanezen ok miatt az ünnepségtől.

Az olimpia idejére esett a zsidó év legszomorúbb napja, Tisá BöÁv is, melyen a Jeruzsálemi Szentély pusztulására emlékezünk. Ezen a napon fog az Olimpiai Bizottság a riói városházán megemlékezni azokról az izraeli sportolókról, akik a 1972-es Müncheni olimpián terroristák áldozataivá váltak.

ők is észrevétlenül elhagyták a helyszínt. A terroristák végül tizenegy túszt ejtettek.

A támadás hírére hallva az izraeli kormány felajánlotta, hogy különleges egységei segítenek a túszoak kiszabadításában. Erről a német politikusok, Willy Brandt szövetségi kancellárral és Hans-Dietrich Genscher belügyminiszterrel az élen, hallani sem akartak. A német biztonsági erők azonban nem voltak felkészülve a helyzet kezelésére. Miután a túszejtők közölték a céljaikat – 232 izraeli börtönben lévő palesztin bűnöző, valamint a német Andreas Baader és Ulrike Meinhof, és a japán Kozo Okamoto terroristák szabadon bocsátását követelték – és az izraeli kormány ezt kategorikusan visszautasította, Bruno Merk bajor belügyminiszter és Hans-Dietrich Genscher, valamint Willi Daume, a Német Nemzeti Olimpiai Bizottság elnöke, Manfred Schreiber rendőrfőnök, illetve Walther Tröger, az olimpiai falu polgármestere maguk ajánlkoztak túsznak az izraeli sportolók szabadon bocsátásáért cserébe. A terroristák az ajánlatot nem fogadták el.

A túszejtők Kairóba akartak eljutni, ám annak ellenére, hogy az egyiptomi kormány elzárkózott az elől, hogy bármilyen módon részese legyen az eseményeknek, a németek helikopterekkel a fürstenfeldbrucki katonai repülőtérre szállították a fegyvereseket és túszaikat. A repülőtéren a Lufthansa Boeing 727-ese és az abban elrejtőző maroknyi rendőrsztag, illetve öt, rosszul felszerelt és gyengén kiképzett lövész várta a terroristákat. A repülőgépen elrejtőző rendőröknek a gépet

130 ÉVES A BUDAPESTI TALMUD EGYLET ÉPÜLETE

A SÁSZ CHEVRA – VASVÁRI PÁL UTCAI ZSINAGÓGA TÖRTÉNETE

Hamarosan fennállásának 130. évfordulóját ünnepli a Vasvári Pál utcai zsinagóga. Összeállításunkban megismerkedünk a zsinagóga épületével és alapításának történetével.

OBERLANDER BÁRUCH RABBI ÍRÁSA NYOMÁN

A PESTI ZSIDÓ KÖZÖSSÉG KIALAKULÁSA 1783–1857

Pest városa a török kiűzése után 1686-tól el volt zárva a zsidók elől, akik csak időlegesen, nappalra léphettek a városba. II. József türelmi rendelete nyomán 1783. május 27-én megnyíltak a kapuk a zsidók előtt, akik addig Óbudán éltek. 1787-ben a közösség már 114 lelket számlált. A kezdeti időben a pesti zsidók még mindig a Münz Mózes rabbi (1750-1831) által vezetett óbudai hitközséghez tartoztak, mivel a rabbi minden erejével akadályozta, hogy a Pestre áttelepült közösség önállósodjon.

Időközben a zsidók hivatali engedélyt kértek és kaptak, hogy Pesten zsinagógát alakítsanak melyhez 1796-ban helyiséget béreltek Orczy József bárótól, a mai Madách tér helyén. Az itt álló, Orczy-háznak nevezett tömb adott otthont elsőként a pesti zsidóknak, amit Orczy zsinagógaként ismertek. Ekkor döntöttek úgy, hogy elszakadnak Münz rabbtól, és hatósági engedélyt szereztek rabbi kinevezésére is. Elsőként az óbudai születésű Wahrmann Jiszráél rabbit (született 1755) nevezték ki, aki 28 éven keresztül állt a közösség élén, egészen 1826. június 20-án bekövetkezett haláláig.

1799-ben már 2000 zsidó élt Pesten, ám számuk rohamosan nőtt. Ez idő alatt már működött Pesten egy *bét din* (rabbinikus bíróság). Wahrmann rabbi halála után rögtön reform közösség alakult Pesten, ahol a bécsi Mannheimer-féle rítus szerint imádkoztak.

1835-ben új rabbit választottak, Schwab Löw (1794–1857) személyében, aki 1837-től kezdve Óbuda rabbija is volt. Schwab rab-

bi a pozsonyi jesiva tanítványa volt, tóratudását senki nem kérdőjelezte meg, ugyanakkor köztudott, hogy idejét megosztotta az Orczy házban működő reform zsinagóga és az ugyanott található konzervatív zsinagóga között.

A SÁSZ CHEVRA ALAPÍTÁSA ÉS CÉLJA

A Budapesti Talmud-Egylet (Sász Chevra) 1842-ben alakult, Fleishman Ede (Mojsze) és Taub Gusztáv (Gedáljá) vezetésével, akik az egylet első elnökeiként „minden idejüket és vagyonuk nagy részét az egylet céljaira áldozták”¹

Egy 1897-ben a Belügyminisztérium által jóváhagyott, magyar nyelvű alapszabály második paragrafusában részletesen fejtik ki az egylet célját: „A szentírás tanulmányozása képezi az izraelita-vallás alapját; tehát minden egyes izraelitának szent kötelessége az, hogy a Talmud-tanulmányt nemcsak az iskolákban, hanem a felnőttek közt is lehetőleg elősegítse. Majdnem mindegyik nagyobb izr. hitközségben található oly nyilvános tanintézetet [*báté midrásim*], melyben mindenkinek alkalma nyílik egyrészt Talmud-tanulmányra, másrészt pedig arra, hogy a nap egy részét nyilvános vitaelőadások meghallgatása által, a szent-Thora tanának elsajátítására fordítsa. Mennyivel inkább megkívánható tehát, hogy Magyarország fő- és székvárosában, hol a hitsorsosok oly szép számban laknak, egy oly intézet létezzék, mely a fent körülírt szent célnak teljesen megfeleljen.

Ezekből kifolyólag az egylet feladatául tűzte ki.

a) hogy fenntart egy – egyúttal imaházul is szolgáló – tanintézetet [*bét hámidrás*] és egy a szent czélnak megfelelő könyvtárt [...]

b) két elsőrangú Talmud-tudóst alkalmaz állandóan. Ezek közül az egyik az u. n. Schasz rabbi – ki egyúttal szellemi feje az egyletnek – köteles naponként reggel [...], este [...] Talmud előadásokat a megfelelő magyarázatokkal [...] tartani; a másik pedig arra köteleztetik, hogy esténként bibliai-előadásokat tartson a Raschi-magyarázatokkal [...].

c) hogy az izraelitáknak már ősidők óta az elhaltak lelkiüdvéért „szokásos vallási funkciok” u. m. a tanulás utáni imádkozás, *kadisch*mondás és a halotti mécs meggyújtása [*hádlákát nér nösámá*] elhalálozás évfordulójának megtartására [*járcájt*]. Az emlékünnepegy [*házkárat nösámot*] a három a nagy ünnepkor az elhalt egyleti tagokért az egyleti imaházban végeztessenek.

d) segíyezze az olyan szűkölködő talmudistákat, kik az előadásokat [*siurim*] naponként rendszeren hallgatják [...].

e) egyúttal arra iparkodik, hogy a kevésbé tehetős szülők gyermekei, ki a felsőbb héber tudományokat el akarják sajátítani, ingyenes oktatásban részesüljenek”.

A SÁSZ CHEVRA MŰKÖDÉSE

„Ekkor még nem volt Pesten orthodox hitközség és a Sász Chevra volt a konzervatívok egyesülete... A Budapesti Talmud-Egyletből indult ki annak idején a mozgalom, mely a budapesti orthodox hitközség megalakítására vezetett” – olvasható a *Magyar Zsidó Lexikonban*².

A Pesti hitközségtől való függetlenség nagyon fontos része a történetnek. Így ír erről Büchler Sándor³: „A hitközség 1830 óta hatóság útján betiltatta a sok botrányra, rendetlenségre alkalmat adott magánistentiszteletek tartását” és egy fedél alá gyűjtött össze mindenkit az Orczy-házban. Az intézkedés azonban proaktívnak bizonyult: A konzervatívok magától értetődően nem akartak beletörődni ebbe a döntésbe, valószínűleg ezért alakították meg 1842-ben a Sász Chevrat.

Az egylet alapszabályában feltűnhet, hogy az hosszasan részletezi a tanulási célokat, és mindösszesen egy fél mondatban becsempészve írja, hogy egyébként még zsinagógaként is szolgál majd az épület: „...az egylet feladatául tűzte ki, hogy fenntart egy – egyúttal imaházul is szolgáló – tanintézetet...”. Ez azt a benyomást kelti, hogy a valódi cél egy független közösség létrehozása volt, és ezt elrejtendő hangsúlyozták annyira, hogy ez egy tanulási egylet, ami csak mellékesen funkcionál zsinagógaként.⁴

A *Miros curim*⁵ azt is írja Sussmann rabbirol, hogy „ezzel a munkájával sikerült lefektetnie a pesti ortodox hitközség alapjait, ami lassan kifejlődött. Neki köszönhető, hogy idejött [1879-ban] első ortodox rabbinak rokona, Szofér Chájim rabbi (1822–1886), a *Mácháne Chájim* című könyvek szerzője, mivel ő maga nem fogadta el az ortodox hitközség felkérését, hogy vállalja el annak a rabbiságát.”

A Budapesti Talmud Egylet autonóm, minden hitközségtől független testület volt, mely a tagdíjakból tartotta fenn magát, amiért cserébe bizonyos jogosultságokat, „benefíciumokat” biztosított a tagjainak. A belépési díj és az éves tagdíj befizetése után a tagokért imádkoznak, ha megbetegszene, gyászimat szerveznek haláluk esetén és *mázkirt* mondanak értük ünnepeken a haláluk utáni húsz évben. Aki azt akarja, hogy sose járjanak le ezen jogai, vagyis azt az „egylet fennállásának tartamára ki akarja terjeszteni”, egy plusz összegért ezt is biztosíthatta. Az egylet vezetőségét ezek a jogok örök időkre megilletik, és különleges jogai vannak azoknak, akik alapítványt hoznak létre az egylet javára.

A SÁSZ CHEVRA ELSŐ RABBIA

Ennek a közösségnek az első vezetője Sussmann-Szofér Benjámin Wolf (1826–1898) volt, aki korábban több más hitközség rabbiaként szolgált⁶. Sírfelirata alapján arra következtethetünk, hogy feltehetőleg 1869-ben kezdte szolgálatát Pesten. Fia Sussman Efrájim Fisel (1867–1942), a későbbi pesti ortodox rabbinátus feje azt írja előszavában⁷, hogy Magyarország vezető rabbijai voltak azok, a fent említett Schreiber Benjámin rabbi az élen, akik szorgalmazták, hogy őt nevezzék ki rabbinak a Sász Chevra élére. A pozsonyi rabbi támogatását, és a közösség és a rabbija iránti nagyrabecsülését három, 1871-es kelt levele is alátámasztja⁸.

Löffler Sámuel Benjámin feljegyzéseiből kiderül⁹, hogy a Sász Chevra először a Szerecsen utcában (ma Paulay Ede utca) volt, az egyletet alapító Fleishman Ede házában. Csak később, 1887-ben készült el az egylet nagy zsinagógája, és ekkor költözött át a ma is működő Vasvári Pál utcai épületbe.

Az Egylet rabbijai között olyan nagynevű tudósokat és vallási vezetőket találunk, mint Sussman Szofér rabbi (1853–1902), Sussman Benjámin rabbi unokaöccse és utódja, Herskovits Jechiel Michel rabbi (meghalt 1928-ban) és Herskovits Dávid Elijáhu rabbi (1890–1984), aki a Kasztner-vonaton menekült el Magyarországról.

AZ AUTONÓMIA ÁTMENETI ELVESZTÉSE

A II. világháború pusztítása nyomán az Egylet életében is komoly változások történtek. Az épületben rövid ideig jesiva is működött, noha a zsinagóga rabbija a háború alatt elhagyta az országot.

Végül 1949-ben a Budapesti Talmud Egylet, mely egykor lehetőséget adott arra, hogy a konzervatív zsidók elkülönüljenek a reform

Az 1949. évi rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyve

irányzatok követőitől, rákényszerült, hogy feladja autonómiáját. Az államhatalom megszüntette az önálló vallási egyesületek műkö-

A VASVÁRI PÁL UTCAI ZSINAGÓGA ÉPÜLETE

A zsinagóga és az azt körbefogó lakóházak a Budapesti Talmud Egylet (Sász Chevra) számára épültek 1887-ben, Fellner Sándor tervei szerint. Az utcafrontól nem látható épület a lakóházak homlokzata mögé rejtett fővárosi zsinagógák sorába illeszkedik. Fellner 1857-ben született Budapesten. Művészeti tanulmányait Párizsban folytatta, munkássága azonban teljes egészében Budapesthez kötődik, mint pl. az Igazságügy Minisztérium Markó utcai épülete vagy a már megsemmisült Ritz szálló.

A Vasvári Pál utcai zsinagóga és az azt U alakban közrefogó lakóházak szerves egészet alkotnak. A zsinagóga közösségének jelentős részét a lakók adták. Az épületben kapott helyet a bét midrás, valamint egy könyvtár is. A zsinagóga, a korszak építészetének megfelelően, eklektikus stílusú, neogótikus és neoreneszánsz jegyeket ötvöz a korai szecesszió elemeivel.

Az udvarról nyílik a női karzat feljáratának aajtaja és egy közösségi tér bejárata is. A középső kapun belépve az előtérbe jutunk, ahol a kohének rituális kézmosására alkalmas mosdó áll. Innen újabb, többszárnyú ajtón át

léphetünk be a zsinagóga díszes és tágas terébe. A női karzat az épület bejárati része fölött helyezkedik el, és a zsinagóga alsó szintje fölé is benyúlik. A megfelelő világítást nagyméretű ablakok és egy óriási csillár biztosítja. A korlással körülvett tóraolvasó emelvény ortodox zsinagógához méltóan, középen található.

Az első emeleti rabbiakásból eredetileg közvetlenül a zsinagógába lehetett jutni. Ez az átjáró ma már nem létezik, ahogy a jelenleg konyhaként funkcionáló tér elmozdítható teteje sem. Ez a szoba ugyanis eredetileg a szukoti sátor helye volt: a mennyezet csigákra szerelt kötelek segítségével elmozdítható volt, a szoba szabaddá vált tetejét ágakkal fedték be, és így teljesítették a szukoti sátorban ülés micváját. A kilencvenes évek eleje óta több felújítás is zajlott, melynek eredményeként a zsinagóga egyre jobban szolgálja a közösségi életet.

dését, így a közösség rendkívüli közgyűlésen döntött arról, hogy melyik hitközségbe olvadnak be: „a határozatukkal egyszersmind az egylet vagyonáról is döntve [...] kizárólag az addigi célkitűzése és a konzervatív vallási irányzat szigorú betartásának feltételével döntött a Pesti Izraelita Hitközségbe történő beolvadásáról.” – áll a Frankl Lajos alelnök által vezetett gyűlés jegyzőkönyvében. Ezzel 1950. január 26-án a Budapesti Talmud Egylet (ma már szerencsére bátran mondhatjuk, hogy átmenetileg) megszűnt.

A zsinagógában azonban nem szűnt meg az élet, és a közösség folyamatosan működött. A közösség élén többen váltották egymást Kohlman Nándor rabbi, Dr. Schweitzer József és Domán István neológ rabbi személyében.

ÚTON A „KONZERVATÍV CÉLKITŰZÉSEK” FELÉ

1992-ben a Magyarországra visszaköltözött Oberlander Báruchot választották a közösség rabbijává. Oberlander rabbi hozzalátott, hogy visszahozza a közösség életébe a „folyamatos tanuláshoz” kapcsolódó hagyományt. 1998-ban Pesti Jesiva néven hozott létre egy azóta is sikeresen működő Talmud-iskolát.

A kezdeti nehézségek után Oberlander rabbit hamar megkedvelték a közösség tagjai, ahogy arról egy 1995. március 12-i jegyzőkönyv is tanúskodik: „A hozzászólók Besnyő Miklós és Rudas Ferenc díszelnök urak megjegyezték... [hogy] kimondottan megkedvelték Oberlander rabbit, nagyrabecsülik erőfeszítését a templom érdekében, hogy fiatalok és vendégek állandó jelenléte biztosítja a templom életben maradását és a minjant”.

Az elmúlt 24 évben elérték, hogy minden nap van minjen a zsinagógában, sábeszkor háromszor is összegyűlnek. Folyamatos a Tóra-tanulás is: a fiatalok Faith Aserrel tanulnak nap, mint nap, olyan eredményesen, hogy többen izraeli jesivákba is felvételt nyertek. A hagyományos Talmud-tanuló csoportot Oberlander rabbi vezeti. 2003 óta pedig a Talmud Egylet alapszabályában rögzített két rabbi működik a zsinagógában.

Oberlander Báruch, a Talmud Egylet rabbija

A BUDAPESTI TALMUD EGYLET ÚJJÁSZÜLETÉSE

A Vasvári Pál utcai templomkörzet egészen 2015-ig a Budapesti Zsidó Hitközséghez tartozott. Az évek során azonban többször volt surlódás a hitközség és az ortodox hagyományaihoz visszanyúló közösség között. A BZSH részéről gyakorta elhangzott, hogy nem tudják a zsinagógát fenntartani.

Így – ahogy 1949-ben – rendkívüli közgyűlésen a Vasvári zsinagóga közössége 2016. január 7. napján megszavazta a kiválást a BZSH-ból, valamint, hogy egyesületi formában, önálló hitközségként működnek tovább, visszatérve a Budapesti Talmud Egylet alapszabályának szellemiségéhez. A közösség anyagi támogatását az EMIH vállalta magára.

¹ Magyar Zsidó Lexikon, 158. old.; ² 158. és 818. oldal; ³ A zsidók története Budapesten, Budapest 1901, 484. oldal; ⁴ Lásd még Szombat-Almanach az 5688. évre (1926/27), Somré Sábosz Bizottság, Budapest, 3. old.; ⁶ 25. oldal; ⁷ Négy kötete jelent meg a Tórához való homiletikai magyarázatokkal: Chálifot Szimlot Binjámin címen (Paks, 1896–1901); ⁸ Chálifot Szimlot Binjámin 3. kötet eleje; ⁹ Zichron ávot 246. oldal.

QIRMIZI QESEBE

A KAUKÁZUS JERUZSÁLEME

Bakutól 170 kilométerre, a Kaukázus lábainál Quba tartomány fővárosát két részre osztja a Gudyalchay folyó. Bal partján a tartományi főváros Quba, híres hegyi szőnyegek és kétszáz éves mecsetek városa fekszik. Jobb partján egy másik különlegesség, a mai napig csak zsidók – ún. hegyi zsidók (Mountain Jews) – lakta különálló városka: Qırmızı Qəsəbə, a Kaukázus Jeruzsáleme. BREUER KATALIN ÍRÁSA

A kaukázusi hegyi zsidók pontos eredete nem ismert. Egyes nézetek szerint az elveszett tíz törzs hagyományait őrző maradványai közé tartoznak, mások a babiloni fogság végén visszamaradt zsidók leszármazottainak tekintik őket. Vannak, akik szerint az észak-iráni ún. tat népcsoport judaizált leszármazottai, mások épp fordítva gondolják: a tatok az iszlám hitre térített hegyi zsidók. A hegyi zsidók a juhuri-tat nyelvet beszélik, vagyis egy perzsa dialektust arámi, arab és héber hatásokkal színesítve.

Annyi bizonyos, hogy már a kora keresztény időkben éltek zsidók a Kaukázusban, és később is nagy számban érkeztek ide, például a IV. században a terjeszkedő szászánidák elől menekülő perzsi zsidók.

Akaukázusi zsidóknak kétjölleklöníthető csoportja alakult ki: a grúzai és a hegyi zsidóké. Az előbbieket

Grúzia területén éltek és élnek, az utóbbiak Dél-Oroszországban (Dagesztán, Csecsenföld, Ingusföld) és mára legnagyobb számban Azerbajdzsánban.

A teázónál

Több mint két évezred igen változatosan telt a Kaukázusban. Dióhéjban az azerbajdzsáni terület története a következő: Az i.e. VI századtól az i.sz. II. századig Kaukázusi Albánia törzsszövetségi jellegű állama (nincs köze a ma ismert

európai Albániához) sikeresen őrizte függetlenségét a pártusoktól, az örményektől és a rómaiaktól is. A III. század végén a szászánidák (iráni perzsák) vazallusává lett a terület. Az időközben a keresztény vallást is felvevő kaukázusi albánok a szászánidák és a bizánciak állandó nyomása ellenére is megőrizték saját állami kereteiket egészen a VIII. századig. A szászánidákat a muszlimok (Omajjad Kalifátus) győzték le, őket pedig a XI. században a perzsi származású szeldzsuk törökök. A XIII. században egy rövid ideig Timur Lenk mongol birodalma, majd évszázadokon át egy arab eredetű perzsa szunnita dinasztia, a Sírván sahok uralma következett egészen az 1600-as évekig. Őket a türkmén származású szintén perzsa, de síta Szafavida dinasztia űzte el, majd az ő bukásuk után, a XVIII. században önálló kánóságok keletkeztek a Kaszpi-tó mentén. Ezeket kebelezte be az egyre terjeszkedő Oroszország a XIX. század első felében, amikor a türkméncsáji szerződés-

Háztetők és a temető a hegyoldalon

Tanítás a hegyi zsidók iskolájában, Quba, 1920-as évek

sel a Perzsa Birodalom elismerte Oroszország fennhatóságát a terület felett. A XX. században Azerbajdzsán előbb a Szovjetunió egyik tagállamává, majd 1991-ben önálló, független állammá vált.

Nehéz lenne összefoglalni a kaukázusi hegyi zsidók hányattatásait e két és fél évezred során, nem is célja e rövid beszámolónak. Mai létszámuk 25.000 főre tehető, nagyobb részük Azerbajdzsánban él. A II. világháborúban a német csapatok megközelítették, de nem érték el a hegyi zsidók lakta területeket, így csak Dél-Oroszország néhány településén váltak hegyi zsidók is a holokauszt áldozatává. A XX század második felétől jelentős a kivándorlás Izraelbe, de létezik a visszafelé áramlás is.

Qırmızı Qəsəbə, melyet a szovjet időkben Krasnaya Slobodának (Vörös Falu) neveztek, ma 4.000 fős település. Az itt élők önmagukat a világ egyetlen olyan Izraelen kívül fekvő településének tartják, ahol csak zsidók élnek. Ez valószínűleg túlzás – a mi egyik kedves beszélgetőtársunk például a városkában feltűnő módon nem viselt kipát, és jelezte is nekünk, hogy ő perzsa –, de a település egésze, szinte valamilyen ház, épület az ősi szimbólumok hordozója. Menórák, Dávid-csillagok, mezükék díszítik lépten-nyomon.

Qırmızı Qəsəbə település az 1700-as évek első felében keletkezett. Az egyik Sírván sah Nadír, Quba elfoglalása után a kíséretében élő zsidókat a környékre telepítette, akik a helyi kán, Husseinali segítségét kérték. Husseinali nem csak

védelmet biztosított részükre, de némi földterületet is adományozott nekik. A település jelenlegi végső helyét Fatali kán intézkedése nyomán nyerte el, aki 1765-ben, egy éjszakai pogrom ellen védelmet nyújtva, hat nap alatt költöztette át e helyre a Quba körzetében élő zsidókat. A városka főutcája ennek tiszteletére viseli Fatali kán nevét.

A mai közösség élénk kapcsolatot ápol a bakui zsidó felekezetekkel, de Izraellel és a tengeren túli zsidó közösségekkel is. Folyamatos az oda és érdekes módon a visszavándorlás is.

Jelképek

Bakuból két órás autótúttal érkeznek a látogató Qubába, egészen pontosan annak elővárosába, melyet a független Azerbajdzsán alapítója, Heydar Aliyev tiszteletére építettek. Az ő nevét viseli itt az elővárosban a magasba emelkedő épületek, a kulturális központ, a szabadtéri színház, közintézmények és egyéb hatósági épületek sora. Az épületkomplexum középpontjában (előterében) az „államalapító” 8-10 méter magas szobra áll.

Érkezésünkkel éppen a születésnapjáról emlékeztek meg. Egyenruhába öltöztetett gyermekek, ünnepi ruhás asszonyok és katonák érkeztek szegfűvel kezükben leróva hálájukat...

Az előváros után a „földszintes” és emberléptékű középkori kisváros következik, gyönyörű mecsetjeivel, ízletes halvájával és különleges szőnyegeivel várva az idetevőket.

A folyó túlszéljén, a hegyoldal aljában békésen elnyúlva fekszik a zsidó város. (A hídon átvérve itt is, miként az ország bármely településén és minden közintézményében, hatalmas poszterről mosolyogva köszönt bennünket az „államalapító”).

A kisváros egy hétköznapi kedd délután kihalt, alig egy-egy járókelő az utcán, igaz szinte minden férfi sapkát vagy kipát visel. A hegy aljában egy vadonatúj építmény: a Menóra park és benne a mikve épülete. A park végéből hosszú lépcsősor vezet a dombtetőre, ahol a temető fekszik. Innen nagyszerű a kilátás a vörös háztetűkre és az épületek tetején sorakozó jelképekre, fém Dávid-csillagokra, díszes horganyzott tetőszerkezetekre és a folyó túlszéljén elterülő Qubára is. Mintha egymásnak felelgetnének a városka épületeit díszítő menórák,

A REBBE RÁSÁB ÉS A HEGYI ZSIDÓK

Az ötödik lubavicsi Rebbe, Sálom Dovber rabbi, a Rebbe Rásáb (1860-1920) elődjéhez hasonlóan sokat tett a zsidó oktatásért, és számos küldöttet indított útnak a régió különböző pontjaira, hogy tanítsák a zsidókat.

Különösen nagy érdeklődéssel fordult a Kaukázus elzárt helyein élő hegyi zsidók felé. Ezekben a közösségekben nagyon kevés volt a tanár és a vallási vezető, így sok fiatal tóratanulás nélkül nőtt fel, aminek eredményeként elfordultak a vallástól. Félő volt, hogy néhány generáción belül teljesen kihal belőlük a zsidóság tudata. Sálom Dovber rabbi komoly tervet talált ki a közösség megmentéséért, és a küldetés fejéül a nagytudású Smuel Hálévi Levitin raskiki rabbist választotta. Az ő feladata volt különböző szintű vallási iskolákat szervezni a Kaukázus hegyei között.

Ekkoriban 100 ezernél is többre volt tehető a hegyi zsidók száma. A feladat nem volt könnyű: a kaukázusi zsidók nehezen fogadták el a külvilágból érkezett tanítókat. A Chábád rabbik azonban nem adták fel, hogy segítsenek megőrizni a hegyi zsidóknak egyedülálló hagyományait.

A rabbik kettős céllal érkeztek: először megkezdeni a gyerekek oktatását, amivel visszavezethetik őket a Tórához, másrészt kiépíteni egy oktatási rendszert, melyben a helyiekből lehetett rabbikat, saktereket, tanítókat, sőt, képezni, hogy ezzel biztosítsák a hegyi zsidók vallási életének fennmaradását.

FORRÁS: A SZERZŐ FELVÉTELEI; RAUL V ODESSIE – NYPL DIGITAL GALLERY; TÖRTÉNETI MÚZEUM, TBIUSZI;

A működő zsinagóga

Dagesztáni zsidó asszony,
1880-90 táján

Dávid-csillagok és a túloldalon emelkedő mecsetek, minaretek. A temetőben néhány, a helyieknek jelentősebb személyiség sírja kiemelt helyen. Ők többnyire harcokban elesett, egykor innen elszármazott katonatisztek. Egy rabbi elkerített sírja feltűnően kiválik a sorból, érdekelhető, hogy sokan látogatják.

Visszatérve a folyószintre, és továbbbátálva a régi hídhöz (ma csak gyalogosok használják) zsinagógák, iskola, jesiva, egyéb rituális célokat szolgáló épületek sorakoznak egymás után. A templomok zárva. Állítólag több mint tíz zsinagóga van, ezekből jelenleg csak kettő működik, a templomok és a legtöbb középület zárva, a legnagyobb és legdíszesebb zsinagóga felújítás miatt.

Ugyanakkor feltűnően sok, nekünk meglehetősen ízléstelenül túldíszített nagy, többszintes épülettel is találkozunk. Ezek jómódú családok tulajdonában lehetnek, lakatlannak látszanak. Tulajdonosaik valószínűleg innen elszármazott és meggazdagodott helyi lakosok, akik visszatérve húzták fel ezeket az építményeket. Talán ide vonulnak majd vissza üzleti tevékenységük befejezése után?

A két várost összekötő hídon némi gyalogos forgalom, a híd mindkét végén teázók, de csak a zsidó oldalon üldögél néhány öregember a teraszon.

Beszélgetőtársakra végül egy másik teázó udvarán találtunk, ahol a Moszkvában tanult rabbi egy ősi keleti táblajátékot (nálunk: ostábla, másutt tavla, Izraelben: shesh-besh) játszott éppen a híveivel. A kommunikáció nyelve az orosz (se mi, de a helyiek sem beszélnek héberül, talán csak a rabbi) és részben – egy idősebb úrral – a francia. Ő nyugdíjazásáig tanárként dolgozott, éppen a lányához készül szokásos látogatására Izraelbe, a fia viszont Moszkvában él. Itt a teázóban tudtuk meg, hogy egy óra múlva kinyitják a zsinagógát, ahol esztéknként sok férfi összegyűlik. Így sikerült végül bejutni a Bet-Kneset zsinagógába, ahol a szívélyes gondnok még a tóraszekrényt is kinyitotta a messziről érkezett látogatók kedvéért.

A samesz szerint mindennap este összejön a minjen, de nők csak ritkán, nagy ünnepekkor látogatnak el a zsinagógába. A kaukázusi zsidók természetesen szefárdok és ennek megfelelő rítus szerint gyakorolják hitüket.

A mikve

A gyógyító cödáká

DÉNES ANNA MESÉJE

Élt egyszer, mélyen a Kaukázus hegyei között, egy kis faluban egy zsidó család. Mint annyian közülük, ők is szőlőtermesztéssel és borkészítéssel foglalkoztak, és szépen megéltek ebből. Egy napon különleges szerencse érte őket: egy gazdag kereskedő látogatott el a falujukba, és szállást keresvén végül ennél a családnál szállt meg. Ahogy az már a kaukázusi népek között szokás, kinkalival, vagyis töltött káposztával, frissen sült kenyérral és hozzá természetesen jó borral kínálták. A kereskedőnek igencsak kedvére való volt a bor, így hát mindjárt fel is vásárolta mind az ötven hordóval.

A család nagyon boldog volt. A pénzen újabb földeket és szőlőtőkéket vettek, és még több bort tudtak így készíteni, mint korábban. Igen ám, de az öröm nem tartott sokáig: a család legnagyobbik gyermeke ágynak esett, és senki nem tudta megmondani, mi lehet a baja. Végül a rabbihoz fordultak, hátha ő magyarázatot tud adni a titokzatos betegségre. A baj okát ugyan ő sem tudta megmondani, de azt tanácsolta a családfőnek, hogy vegye fel legszébb ünneplő ruháját, és menjen el Aba-Szavába, a kaukázusi hegyi zsidók legnagyobb városába. „Ott” – mondta a rabbi – „egy szerény kis házban él egy istenfélő ember, egy tudós rabbi – ő biztosan tud nektek tanácsot adni.”

Így is tett. Felvette legjobb kaftánját, fejébe nyomta legszébb kucsmáját, és néhány nap múlva elért a városba. Nem vesztegette az idejét, rögtön megkereste a rabbit. Meg is találta, elmélyülve tanulmányában. A rabbi megkérdezte, mi járatban van. A férfi elmesélte, hogy a hatalmas szerencsére, ami érte őt, hogyan következett a megfejt-hetetlen betegség. A

rabbi gondolkozott egy kis ideig, majd megkérdezte: „Adtál-e cödákát, ajándékoztál-e pénzt valamilyen nemes célra, miután a gazdag kereskedő megvette tőled a bort?” – „Hát, azt bizony elfelejtettem” – vallotta be a látogató. „Akkor haladéktalanul indulj haza, és ahogy megérkezel, rögtön adakozz a pénzedből, és a fiad is meggyógyul egyhamar.”

Ahogy mondta, úgy lett. Az ember megérkezett a falujába, fáradtan a gyaloglástól, de nem pihent le, amíg nem adományozott bőkezűen faluja minden nélkülözőjének. A fiú másnapra jobban érezte magát, harmadnapra felkelt, és olyan egészséges volt, mint a makk. Azóta a család soha nem feledkezett meg a cödáká micvájáról.

ILLUSZTRÁCIÓ: TAUSZ GÁBOR

A kaukázusi zsidók konyhája

A kaukázusi zsidók – mind az ún. hegyi zsidók, mind pedig a grúziai zsidók – beolvasztották konyhaművészetükbe környezetük, a Kaukázus népeinek, valamint Azerbajdzsán és Perzsia (Irán) konyhájának jellegzetes ételeit, szükség szerint a kóserság törvényeihez igazítva azokat. Bőkezűen bánnak a fűszerekkel, és szívesen alkalmazzák a húsokat, valamint szárított gyümölcsöket és a rizst is, bár rizs és tészta helyett gyakran kenyeret szolgálnak fel köretként. DÉNES ANNA ÍRÁSA

A *tara* például fűszeres-húsos egytálétel, a *buglame* halból vagy húsból készített, rizzsel tálalt, sűrű fogás. A *nermov* búzával és babbal dúsított, húsos étel, a *kinkall* egyfajta töltött káposzta, a *hosalevo* pedig mézes-magos ünnepi finomság, melyet leggyakrabban purimkor szolgálták fel. Klasszikus grúz étel a fűszeres darált hússal, illetve annak szószával töltött tészta, a *hinkali*, melyet úgy fogyasztanak, hogy a tészta csúcsát lecsippentik, és kiszívják belőle a tölteléket, majd a tészta csúcsán kívül az egészet elfogyasztják. A különböző formákban készített, sajttal töltött, szintén grúziai tésztaétel a *hacsapuri* nevet viseli. A grúz zsidók jellegzetes édessége a *csurcskela*: szőlőszirupba mártott és utána „cukorkává” keményedett diók sora.

Szombatra és ünnepra az asszonyok sokféle ételt készítettek: sült marhahúst, csirkével dúsított piláfot, zöldfűszerekből álló szósszal feltálalt sült halat, padlizsánt és más zöldségeket. A hegyi zsidók étkezés előtt és utána is teáznak. Az ünnepi étkezéseknek természetesen része a bor is, melyet sok esetben saját maguk készítettek, hiszen a kaukázusi zsidók közül sokan foglalkoztak borkészítéssel. Kaukázusi szomszédaik kesernyés, zöld szilvából készített lekvárját, a *metet* a helyi zsidók is előszeretettel készítik.

Dagesztáni zsidó lányok

Az étkezés a különböző, különleges és jellegzetesen a hegyi, illetve a grúz zsidókhöz kapcsolódó szokásokban is megjelenik. Grúziában például az esküvő előtti kedden tartották a menyasszonyi ruha kiszabásának ünnepségét, melyen a vőlegény anyja kenyeret és cukrot adott a menyasszonynak jókívánság kíséretében: nőjön meg úgy,

mint a kenyér és legyen édes, mint a cukor, hogy boldogságot és megelégedést hozzon mindenki számára. Ha a leendő anyós áldása hatásos volt, és a házaspárnak fia született, a brit milá után a friss anyuka először a zsinagógába ment imádkozni, majd meglátogatta a szomszédokat és a rokonokat, akik 3 szem dióval (hogy legyen sok teje), 3 szelet kenyérral (hogy méhének gyümölcse úgy fejlődjön és nőjön, mint a kelesztett kenyér) és három pohár borral (hogy erős legyen, mint a bor) fogadták.

A HEGYI ZSIDÓK MENÜJE

A levesek közül az **eskene** nevű, perzsa eredetű hagymalevest mutatjuk be, melyet a kaukázusi zsidók elsősorban peszáchra készítettek (6 személyre):

5 ek. olívaolaj

2 hagyma és 2 gerezd fokhagyma felaprítva

½- ½ tk. őrölt kurkuma, kissé összetört görögszéna mag

és durvára darált fekete bors

250 g krumpli, félkockázva; 1 narancs héja

só ízlés szerint; 2 ek. ecet

néhány ágacska kakukkfű; 1 babérlevél

½ citrom héja; 6 kis tojás

A hagymát és a fokhagymát az olajon üvegesre pároljuk. Hozzáadjuk a fűszereket, és még néhány percig főzzük. Belekeverjük a krumplit és a narancshéjat, felöntjük másfél liter vízzel (vagy húsleves alaplével – ebben az esetben húsossá válik a leves), és fél órán át, lassú tűzön főzzük. Néhány perccel tálalás előtt adjuk hozzá az ecetet és a citromlét, távolítsuk el a narancshéjat, majd óvatosan, egyesével üssük bele a tojásokat a levesbe, és forraljuk még 3-4 percig.

Talán a legismertebb grúz étel a **saslik**: felkockázott és pácolt bány- vagy marhahús nyársakon, tűz fölött megsütve (4 személyre):

*½ kg bány-, vagy marhahús, csont nélkül, feldarabolva
1 hagyma felszeletelve
¼ pohár borecet
3 gerezd fokhagyma felszeletelve
½ tk. őrölt koriander
¼ tk. szárított chili
¼ pohár felaprított petrezselyem
1/2 tk. só
¼ tk. durvára őrölt fekete bors
¼ pohár olaj
4 fémnyárs*

A hozzávalókat összekeverjük, és a húst egy napon át pácoljuk. Másnap leitatjuk a páclét a húsról, a húsdarabokat nyársra húzzuk, és forró parázson mintegy 15 percig sütjük. A nyársakat időnként megforgatjuk, hogy a hús egyenletesen piruljon. Friss kenyérrel és salátával tálaljuk.

Édesség gyanánt az azerbajdzsáni hegyi zsidók **biszcsi** nevű finomságát kínálhatjuk: ezt az édes, olajban sült tésztaféleséget, melyet leginkább purimra készítettek (10-12 darabhoz):

*1 pohár meleg víz; 1 ek. szárazélesztő; 1 ek. porcukor; 3 pohár liszt; olívaolaj a megkenéshez
A sziruphoz: 1 pohár porcukor; ½ pohár víz; 1 ek. méz*

Egy tálban összekeverjük az élesztőt, a cukrot és a vizet, majd poharanként beledolgozzuk a lisztet (lisztből szükség szerint használhatunk egy kicsit többet, vagy valamivel kevesebbet), majd addig gyúrjuk, míg rugalmas, puha, nem ragadós tésztát kapunk. A tésztát kelesztés nélkül nagyon vékonyra nyújtjuk, szorosan feltekerjük, majd olívaolajjal megkenjük és mintegy 8 cm hosszú darabokra vágjuk. Kétoldalról óvatosan szétnyitjuk, kézzel kilapítjuk és körré formázzuk a tésztadarabokat. A tésztakorongokat villával megszurkáljuk, majd forró olajban mindkét oldalukon kisütjük őket.

A sziruphoz a cukrot a vízhez adjuk, és 20 percen át nagyon alacsony lángon főzzük (ne forrjon). Hozzáadjuk a mézet és még 10 percen át főzzük kicsi lángon. A kész biszcsiket 1-2 kanálnyi sziruppal megkenjük, és egymásra halmozzuk. Melegén tálaljuk.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

„NEM A GAZDAGSÁG ÉS A KATONAI FÖLÉNY ADJA ERŐNKET”

IZRAEL, BEN GURION ÉS A VALLÁS

KÖVES SLOMÓ RABBI ÍRÁSA

Ben Gurion a függetlenségi nyilatkozat aláírásakor. Mellette Jehudá Fischman-Májmon rabbi

Dávid Ben Gurion, Izrael mitikus államalapító miniszterelnöke finoman szólva sem tartozott a vallásos közösség tagjai közé. 14 éves volt, amikor az általa élete végéig nagyra becsült édesapja felpofozta, mert a fiatal Dávid felhagyott a *tfilin* (imaszíj) tekerésével. Feleségével, Polával szándékosan nem vallásos szerződés keretei között esküdtött egy New York-i anyakönyvi hivatalban. Nem tartotta a bűnt jom kipur napján, és ha csak tehetné, kerülte a kipa viselését.

Ben Gurion, az „Öreg” személyes vallástalansága, sőt időnként vallásellenessége, egy pillanatra sem tántorította el abban, hogy egyértelművé tegye: Izrael

Állam, és a zsidó nép morális alapjait és alapértékeit nem lehet elképzelni a Tóra, a zsidó próféták és a judaizmus hagyománya nélkül. Gyakran hangsúlyozta, hogy a vallással kapcsolatban három alapelvet tart fontosnak:

- Izraelnek biztosítania kell, hogy egy vallásos zsidó számára, a vallás megtartása a zsidó államban legyen a legkönnyebb és a leginkább magától értetődő;
- a zsidó vallás feltétlenül szükséges az állam zsidó jellegének biztosításához;
- mindezek mellett feltétlenül szükséges a lelkiismereti szabadság biztosítása.

Ben Gurion a politikai gyakorlatban is ennek megfelelően cselekedett. A Szochnut (Zsidó Ügynökség) 1935-ös elnöki megválasztásától egészen 1963-ig, miniszterelnökségének végéig folyamatosan a vallásos cionistákkal való szövetségre és koalícióra törekedett.

Ben Gurion elveinek szép példáját adja egy nemrég megjelent izraeli dokumentumfilm, a *Ben Gurion – Epilógus*. A film alapját egy kalandos történetű kordokumentum, egy egyedülálló hatórás interjú adja. Az interjú 1970-ben *Szde Boker* kibuchban, Ben Gurion életének utolsó állomásán készült, abból az apropóból, hogy egy angol producer úgy ítélte meg, a hatnapos háború utáni eufóriában mindennél sikeresebb vállalkozás lehet az „Öreg” életét és ezen keresztül Izrael történetét egy játékfilmben bemutatni. Bár a nagy siker reményében Ben Gurionnal még a 20%-os haszonelosztásban is megállapodtak, a film végül befuccsolt. Az előkészületekhez szükséges hatórás anyag pedig egy archívum hátsó szekrényének legaljára került egészen tavalyig.

A hosszú interjú számos, mai szemmel is érdekes kérdésre világít rá, de kétségtelenül – legalábbis számomra – legérdekesebb része a valástalan Ben Gurion szenvedélyes rajongása az ókori zsidó próféták morális tanításai iránt.

„Ti vagytok a legkisebb minden nép közül (...)” – idézi nem egyszer *Mózes V. könyvét* – „Ezért aztán a felelőségetek, hogy fénné legyetek a népek előtt. Prófétaink elvárták, hogy legyünk igazságosak, és könyörületesek mindazok felé, akik segítségre szorulnak. Izraelnek ezt a küldetést kell teljesítenie.”

„Egy olyan társadalom, amelyben nincs igazság, könyörület és moralitás, végzetre van ítélve (...) A népek szemében sem gazdagságunk, katonai fölényünk adja erőnket, hanem cselekedeteink morális megalapozottsága” – mondta híres, közvetlenül a hatnapos háború után tartott beszédében a Kneszet tagjai előtt.

„Nos! Teljesíti Ön szerint Izrael jelenleg ezt a küldetést?” – kérdezi a riporter.

„Nem. Még nem teljesen. Ugyanis addig, amíg háborús helyzet volt, azon az állásponton voltam, hogy a biztonság mindenek előtt áll. A sors keze hozott minket olyan helyzetbe, hogy a biztonságunk előbbre való (...) de mindezek dacára, mindaddig, amíg nem vagyunk képesek egy magasabb fokú moralitásra, nem fogjuk tudni az említett célt elérni” – válaszolta az Öreg.

Közel ötven év távlatából is szomorúan állapíthatjuk meg, hogy sajnos az a bizonyos „háborús helyzet” a mai napig nem ért véget. Ben Gurion gondolatai ugyanolyan fontosak ma, mint akkor.

Az elmúlt hónapokban komoly társadalmi vita kerekedett egy hebroni merénylet és egy ott szolgáló kiskatona esetéből. 2016. március 24-én, purimkor, a késes merényletek izraeli arab tavaszának csúcspontján két palesztin terrorista, minden előzmény nélkül késsel támadt a hebroni Romijadá dombon állomásozó katonákra. A katonák kisebb sérülések árán lefegyverezték a támadókat. Egyikük a helyszínen meghalt, másikuk megsebesült. Pár perc elteltével Eleor Ázárja őrmester fejbe lőtte a földön fekvő sebesült terroristát. Az esetet Ázárja felettesei helytelenítették és jelentették elöljáróiknak. Négy órával később átmenetileg felfüggesztették Ázárját a szolgálatból és elkezdődött az ügy kivizsgálása.

Az eset nem sokkal később komoly médiavisszhangot is kapott miután a *Becelem* civil szervezet egyik aktivistája a távolból felvette a történeteket, és a felvettelt eljuttatta a sajtónak.

Ázárja tettét rövid időn belül elítélte a vezérkari főnök, a honvédelmi miniszter és a miniszterelnök, Ázárját pedig bíróság elé állították emberölés vádjával.

Az eset, illetve a jogi eljárás kapcsán komoly társadalmi vita alakult ki. A történetek elítélése mellett sokakban felmerült a kérdés, helyes-e – különösen ilyen nagy médianyilvánosság mellett – meghurcolni a *Cáhál* egy katonáját. Nem fogja-e az eljárás az amúgy is komoly veszélyeknek kitett izraeli katonák morálját rombolni? Helyes dolog-e a felelősségre vonás, úgy hogy nem egyszer volt példa arra, hogy a már látszólag ártalmatlan terrorista a testére kötött robbanószerkezet aktiválásával okozott tragédiát, adott esetben éppen életmentésre érkezőknek?

A Kol Jiszráél rádió által végzett közvélemény-kutatás szerint az izraeli társadalom zsidó tagjainak 66 százaléka véli úgy, hogy a katonát szabadon kellene bocsátani, és az ügyet le kellene zárni.

A vita számos morális és erkölcsi kérdést vet fel. Egy azonban biztos, a Közel-Kelet dzsungelében, egy olyan környéken, ahol az egyik szomszédos országban nagyhatalmak bevonódásával civilek százezrei halnak meg polgárháborúban, embereket fejeznek le és égetnek el élve előre megrendezett dramaturgia szerint, ahol egy NATO-tagországban egy friss diktátor éppen ezeket börtönöz be, végez ki és hurcol meg mindenfajta jogi eljárás nélkül, van egy talpalatnyi kis ország, ahol egy megsebesített terrorista megölése társadalmi vitát okoz. Nos, még Európából nézve sem áll olyan rosszul az a bizonyos „magasabb fokú moralitás” ügye. De újra és újra emlékeztetnünk kell magunkat a Tóra örök érvényű tanítására, amelyet maga Ben Gurion is elkerülhetetlennek tartott. Izrael és a zsidó nép fennmaradásához a Tóra és a zsidóság erkölcsi tanítása adja a transzcendens erőt.

„Nem mivel számosabbak vagytok mind a népeknél kedvelt meg az Örökkévaló benneteket és választott ki titeket, hisz ti vagytok a legkevesebben mind a népek között” (5Mózes 7:7.)

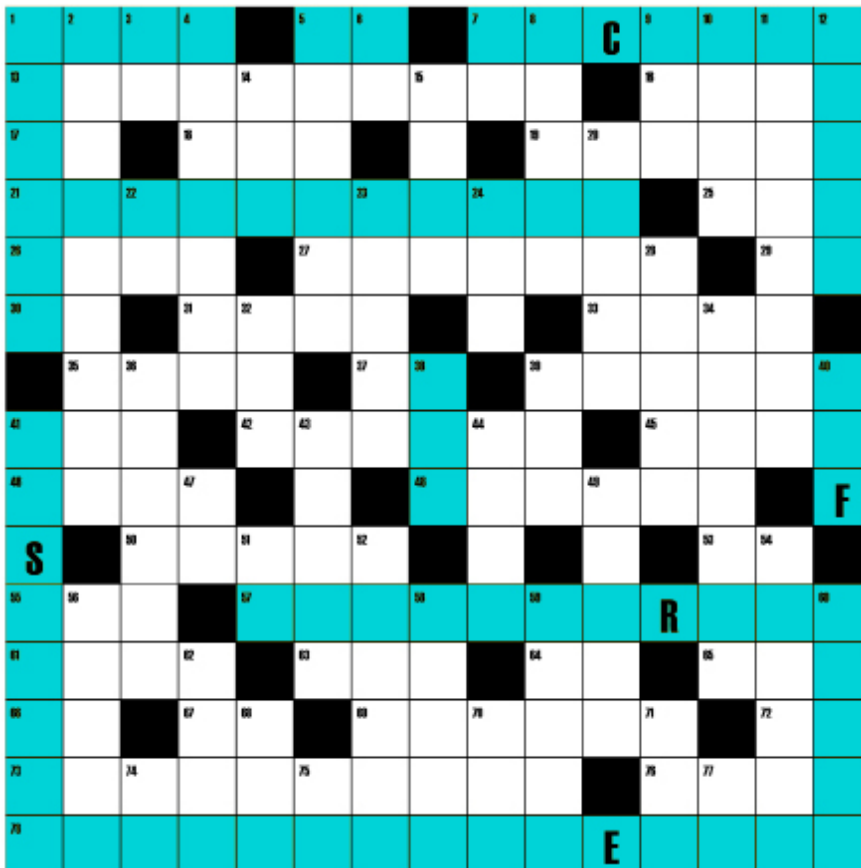
ZSIDÓ FOGALMAK

KÉSZÍTETTE: JAKAB ZSOLT

Fejtsd meg a rejtvény fő soraiban elrejtett 13 zsidó fogalmat és nyerjen értékes könyveket! *Beküldési határidő:* 2016. szeptember 15.

Cím: rejtveny@zsido.com. *Az előző szám megfejtése:*

Budapesti Talmud Egylet. *Nyertesünk:* VARJAS PÉTER

Függőleges: **1.** „Elrejtés”: így nevezik azt a raktárat vagy ládát a zsinagógában, amelyben a hiányos, sérült, elnyútt imakönyveket, megrongálódott kegytárgyakat rejtik el. **2.** Fekvőhely aljának falapja. **3.** Bocuse d’...; két évente megrendezett szakácsverseny. **4.** Hamarosan, népiesen. **5.** Álom. **6.** Vanádium-monoxid képlete. **7.** A nobélium vegyjele. **8.** Egyfajta gabonával vegyített. **9.** ... dog; melegen felszolgált étel. **10.** ... Foto Art; nagyváradi nemzetközi egyesület. **11.** Külön álló. **12.** A zsidó kábálá arámi nyelven írt kézikönyve. Szerzője Simon bár Jocháj, az „isten tanaita”, a mártírhaltalt halt rabbi Ákivá tanítványa. **14.** Húst kóserol. **15.** A Fekete- és Azovi-tenger között elhelyezkedő félsziget. **20.** Japán elektronikai márka. **22.** Strázsa. **23.** Francia eredetű vörösbor-szőlőfajta. **24.** Tanulmányi Csoport, röviden. **28.** Tó Káptalanfüred, Balatonalmádi nyugati településrészében. **32.** Szántóeszköz. **34.** Régen a rendre ügyelő fegyveres személyek neve volt. **34.** Tájékoztató jellegű ellenérték. **36.** Szféra, angolul. **38.** Úr. **Mint cím, megelőzi a személynevet.** **39.** Merevlemez angol nevének rövidítése. **40.** A héber ABC betűje, számértéke 100. **41.** „Újhold”: a hónap első napja. **43.** Foggal eltávolít. **44.** Varió, azaz variálható gyújtótávolságú objektív. **47.** Elégel. **49.** Magyar város. **51.** Indulatszó. **52.** Imre román megfelelője. **54.** Péter olasz megfelelője. **56.** Riadó. **58.** Ír, angolul. **59.** Ereszkedő, németül. **60.** Forrás. **A forrásvízben megmerítkezés megtisztulást jelent, miképpen a Tórában írva van (3Mózes 11:36.).** **62.** Ritka férfinév. **68.** Talál. **70.** Örökítő anyag. **71.** ...-paradoxon; a kvantummechanika egyik nevezetes gondolatkísérlete. **74.** Az eurórium vegyjele. **75.** Régi „cs” betű. **77.** Az arzén vegyjele.

Vízszintes: **1.** „Lángész”, „tudós”: nagytudású rabbi-tekintély. **5.** A zsidó naptár egyik nyári hónapja. **7.** Öröm, élvezet (jiddis, a héber „náchat” szóból), főleg szellemi értelemben. **13.** Kőszmétécserje. **16.** Általában aperitifként fogyasztott görög ánizspálinka. **17.** Nyugat, röviden. **18.** Magyar város, az ezerjő hazája. **19.** Ízeltlábú állat leghátsó testrésze. **21.** Évszámok számolási módja, amelynek kiindulópontja az Egyiptomból való kivonulás és fogalmi alapja a Teremtés. **25.** Portugál köszönés: szervusz(tok). **26.** Nulla (számjegy), angolul. **27.** Más is még. **29.** Az irídium vegyjele. **30.** Földet forgat. **31.** A hét egyik napja. **33.** Közrefogott helyen. **35.** Csomagolóeszköz. **37.** Arany, franciául. **39.** Éke-

zet (˘), főleg mássalhangzók hangértékét módosító mellékjel, amelyet egyes szláv és balti nyelvek használnak. **41.** Rakpart, röviden. **42.** Hozzáfog. **45.** Könnyű lábbeli. **46.** Hawaii harmadik legnagyobb területű szigete. **48.** Rostock-közei német község. **50.** Inari-tó svéd neve. **52.** Diákpénztár, röviden. **55.** ... Meron; izraeli hegy. **57.** „Félelmetes Napok”; Ros Hásáná-ra és Jom Kipur-ra vonatkozik. **61.** Orosz férfinév. **63.** Németország NOB-jele. **64.** Az einsteinium vegyjele. **65.** A tetejére, népiesen. **66.** Orosz helyeslés. **67.** Tova. **69.** Merev (vázú kormányozható léghajó), franciául. **72.** Tajvani autójel. **73.** Originalitás. **76.** ..., ..., hajrá!; finis. **78.** Zsidó rabbi, a Rebbe Máhárás, a 4. lubavicsi rebbe.

Tartalmasan szeretné eltölteni nyugdíjas éveit?

Igényesen kialakított, az önálló életvitelt támogató környezettel várjuk azokat az időseket, akik a biztonság mellett fontosnak tartják a nyugdíjas évek teljes értékű megélését a háztartási munkák terhe nélkül.

Intézményeink

- elérhető árakat,
- zöldövezeti elhelyezkedést Budapesten és Törökbálinton,
- önálló, akadálymentesített apartmanokat,
- uszodai és gyógytorna szolgáltatásokat,
- intézményi programlehetőségek széles skáláját,
- intézményen kívüli szervezett szabadidős elfoglaltságokat,
- magas szintű egészségügyi és gondozási szolgáltatásokat,
- intézményi orvosi és rendszeres szakorvosi ellátást biztosítanak nyugdíjas korú lakóiknak.

Jöjjön, nézzen be hozzánk!

Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

OLAJÁG
OTTHONOK

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

Idősothton? - Egy új életforma kezdete!

Napjainkban a nyugdíjasok nagy része szeretné az előtte álló évek minden napját úgy tölteni, ahogy azt a munkával, háztartásvezetéssel, családfenntartással zajló időszakban eltervezte. Kielvezni a szabadságot, megőrizni a függetlenséget, kedvtelésből választani tevékenységet, több időt fordítani hobbi-ra, pihenésre. Egyedül lenni, ha ahhoz van kedve vagy éppen társaságban - a mindennapok terhe nélkül.

Hogyan is telnek egy gondtalan nyugdíjas napjai az idősothtonban?

Ébredés után – melyet nem az ébresztőóra sürget – szabadon dönt, hogy úszással vagy reggelivel induljon a napja. Délelőtt tartalmasan tölti az idejét – kirándulni, sétálni megy, kertészkedik, érdeklődési körének megfelelően talál társakat, akikkel kártyázik, sakkozik, kézimunkázik vagy éppen nosztalgiazik. Délidőben elé teszik az általa választott ételt, majd kis pihenés után ismét várják a programok - színház, koncert vagy éppen érkezik a család. A vacsora elköltése után ismét találhat közösségi programokat vagy visszavonulhat otthonos lakrészébe, olvasgat, filmet néz, online tartja a kapcsolatot szeretteivel, majd nyugovóra tér.

Az otthonok kínálata ma már sok esetben leginkább a szállodai ellátás kényelméhez hasonlít, ugyanakkor az életkor emelkedése okozta egészségügyi változásokra egyéni egészségügyi és gondozási szolgáltatás-

csomagokkal ad választ. Egészségmegőrzésre, az aktív élet fenntartását támogató programokra és az időskori betegségek szűrésére kiemelt hangsúlyt fektetnek az intézmények. A biztonságérzetet a napi 24 órás egészségügyi felügyelet és a rendszeres orvosi, szakorvosi jelenlét mellett őrző-védő szolgálat is növeli.

Az Olajág Otthonokban - mely az egyik legnagyobb magán idősothtonhálózat - elérhető áron találnak igazi otthonot, közösséget, élményekben gazdag életet a lakók a mindennapi terhek – főzés, mosás, takarítás, hivatali ügyek intézése – nélkül.

„Arra kérjük az érdeklődőket, jöjjenek el, nézzenek körül személyesen is nálunk!” - invitál mindenkit dr. Szirmai Viktor főigazgató. A jelentkezéseket a **06 1 510 00 17**-es telefonszámon várják. További információ a **www.olajagotthonok.hu** honlapon.

ZSILIP®
a Pozsonyi
Pikniken!

CHABAD LUBAVICS SZELLEMÉBEN

ד"ר

Szeptember 4-én egy napra megnyitja kapuit a Zsilip!

Ismerje meg Újlipótváros legújabb közösségi terét, melyet rengeteg programmal és meglepetéssel töltünk meg:

rajzverseny alkotó kedvű barátainknak • előadások • gyermekjátsszóház
kóser gasztronómia • sok meglepetés

Várunk mindenkit szeretettel!

Helyszín: 1137 Budapest, Újpesti rakpart 3.
Időpont: 2016.09.04. vasárnap

RÁCKEVEI HÉTVÉGE

Téma: **Test, sport és egészség
a zsidóság szemszögéből**

Őszi Sábáton

Hétfégi szeminárium a Duna-parton

Ha egy igazi Sábész keretében emlékezetes
hétfégét szeretnél kellemes környezetben,
jó társaságban, családi hangulatban eltölteni,
akkor Ráckeve a legjobb választás.

A négycsillagos wellness hotel, a felejthetetlen
sabbati hangulat, az érdekes előadások
és gyerekprogramok egyszerre adnak
kikapcsolódást testnek és léleknek.

Ráckeve, Kék Duna Wellness Hotel****

(Ráckeve, Dömsödi út 1.)

2016. szeptember 23-25.

Részvételi díj: 15 000 Ft felnőtteknek,
10 000 Ft diákoknak, 6 éves korig ingyenes.

Téged is szeretettel várunk!

További információ és jelentkezés
a 268-0183 telefonszámon vagy
a posta@zsido.com e-mail címen.

BÉT MENÁCHEM
EMIH GYERMEKOKTATÁSI KÖZPONT

A Bét Menáchem bölcsőde és óvoda folyamatosan
várja a jelentkezőket kis létszámú csoportjaiba,
ahol minden a gyerekekről szól!

<http://zsidoiskola.hu/>

Telefon: 06-1-781-47-60; 06-70-379-1250

e-mail: ovoda@zsido.com